

Hercegovina 1990.-1992.

Pehar, Martino

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:502472>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Martino Pehar

HERCEGOVINA 1990.-1992. GODINE

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

MARTINO PEHAR

HERCEGOVINA 1990.-1992. GODINE

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2023.

Sažetak

Raspalom Saveza komunista Jugoslavije stvoreni preduvjeti za prve višestranačke izbore u Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini. Formirale su se nacionalne stranke koje su bile nositelji nacionalnih interesa triju naroda BiH. Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine i Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine su kao nacionalne stranke ostvarile pobjedu na izborima i podijelile vlast. Rastom tenzija u Hrvatskoj i Sloveniji te početkom ratnih djelovanja Jugoslavenske narodne armije (dalje: JNA) došlo je do razilaženja među tri nacionalne stranke u BiH. U predratnom razdoblju niti jedna stranka nije mogla donijeti prevagu i dovesti do izbjegavanja sukoba. Iako su prvotno bile zadovoljne, SDS BiH i njegovi čelnici u suradnji s JNA kreirali su svojevrsnu opasnost koja je navodno prijetila Srbima u BiH. Središnja republička vlast u Sarajevu bila je paralizirana upravo od strane političkih predstavnika bosanskohercegovačkih Srba koji su namjerno onemogućavali mogućnosti izglasavanja ključnih državnih odluka. SDA je kao nacionalna stranka Muslimana u više navrata mijenjala svoj stav prema Hrvatima, Srbima, neovisnosti i JNA, da bi na kraju ipak opredijelila za neovisnost BiH. Jačanje jedinica JNA, dolazak rezervista JNA u Hercegovini te u konačnici njihov napad na selo Ravno u Hercegovini bili su ključni razlozi samostalnoga organiziranja Hrvata BiH za obranu svojih područja. Povodom takvom organiziranju bilo je i relativno pomirljiv stav prema spomenutim događajima od političkoga vodstava muslimanskoga naroda u BiH predvođenim od strane SDA. Sve to rezultiralo je 18. studenim 1991. i javnim proglašenjem Hrvatske zajednica Herceg Bosne (dalje: HZ HB) kao jasnoga odgovora na srpske pripreme i agresiju JNA na BiH.

Ključne riječi: SFRJ, Jugoslavija, rat u Bosni i Hercegovini, Hercegovina, JNA, Bosna i Hercegovina

Sadržaj:

1. UVOD	2
2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ HERCEGOVINE	3
3. POVIJESNI KONTEKST	Error! Bookmark not defined.
4. RASPAD SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE.....	7
5. IZBORI I NOVE PERSPEKTIVA O BUDUĆNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE	9
5.1. <i>Stranka demokratske akcije .....</i>	<i>10</i>
5.2. <i>Srpska demokratska stranka .....</i>	<i>12</i>
5.3. <i>Hrvatska demokratska zajednica .....</i>	<i>13</i>
5.4. <i>Izborni procesi i rezultati izbora.....</i>	<i>15</i>
6. NAČIN DJELOVANJA JNA U BIH I JUGOSLAVIJI.....	18
6.1. <i>Rado Srbin ide u vojnike.....</i>	<i>19</i>
6.2. <i>Konfliktan odnos JNA i TO.....</i>	<i>20</i>
6.3. <i>Izetbegović i JNA .....</i>	<i>21</i>
6.4. <i>Nepovjerenje hercegovačkih Hrvata i JNA.....</i>	<i>22</i>
7. „UVEZENI“ STRAH	25
8. PLANovi O DISOLUCIJI BIH I POČETAK RATA	32
8.1. <i>Historijski sporazum .....</i>	<i>32</i>
9. PARALIZIRANJE DRŽAVNIH INSTITUCIJA	34
9.1. <i>Raspad centralne vlasti .....</i>	<i>34</i>
9.2. <i>Dolazak rezervista u Hercegovinu .....</i>	<i>35</i>
9.3. <i>Zapamtite, ovo nije naš rat!.....</i>	<i>36</i>
10. „REGIONALIZACIJA“ I ODGOVOR NA REGIONALIZACIJU	40
10.1. <i>Osnivanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne .....</i>	<i>41</i>
11. ZAKLJUČAK	43
12. POPIS LITERATURE.....	44

1. UVOD

Cilj rada je na temelju objavljenih izvora i relevantne znanstvene literature utvrditi i objasniti osnovne političke i s tim povezane društvene odnose triju konstitutivnih naroda BiH u Hercegovini u razdoblju od siječnja 1990. i raspada Saveza komunista Jugoslavije (dalje: SKJ) do organiziranja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (dalje: HZHB) u studenom 1991. i osnutka Republike Srpske Bosne i Hercegovine u siječnju 1992. godine.

Predmetna tema predstavlja nedovoljno detaljno istraženo povijesno razdoblje. Nedovoljno objašnjena događanja u predratnom razdoblju na području Hercegovine mogu dovesti do pogrešnih zaključaka u budućnosti. Jedan od razloga tomu vrlo vjerojatno se nalazi i u činjenici postratnoga nametanja svojevrsne kolektivne krivnje hrvatskom narodu u BiH za događaje u ratu između Hrvata i Muslimana. Jasno vidljiv antagonizam bio je razvijen već i oko pitanja nužnosti nastanka HZHB odnosno njenoga izjednačavanja sa Srpskom Republikom BiH. Obzirom na tridesetogodišnji odmak od događaja koji su doveli do ratnih sukoba prouzročenih raspadom države, potrebno je bolje istražiti same odnose triju naroda od početaka demokratizacije društva u BiH.

Postojeći odnosi tijekom 1990. i 1991. su izuzetno bitni za shvaćanje stvarnih razloga koji su rezultirali referendumom o neovisnosti BiH i odcjepljenju od Jugoslavije. Pri tome valja uzeti u obzir da su sva tri konstitutivna naroda u BiH imala različito viđenje unutarnjega političkog ustrojstva u njenoj budućnosti. Hrvati su je vidjeli kao neovisnu i suverenu državu, a Srbi i dalje kao federalnu državu u sastavu Jugoslavije. Muslimani su u počecima bili za ostanak BiH u Jugoslaviji, da bi daljnjim slijedom događaja zauzeli stav koji je bio sličan onome bosanskohercegovačkih Hrvata. Političke promjene na državnoj razini su uvelike utjecale na društvo i politiku na lokalnoj razini. Ciljevi rada su utvrditi događaje koji su doveli do političkih različitosti i nesporazuma triju nacionalnih političkih stranaka. Incidenti koji su „prividno“ i medijski tek "šturo" praćeni, naposljetku su imali određen utjecaj na narušavanje političko-sigurnosnoga stanja na području Hercegovine. Preciznije, upravo je niz takvih događaja imao ključnog utjecaja na tijek procesa političkog razilaženja Hrvata i Muslimana (Bošnjaka).

2. GEOGRAFSKI POLOŽAJ HERCEGOVINE

Hercegovina je područje koje obuhvaća spoj visokoga krša karakterističnog za zapadnu Bosnu (visoka Hercegovina) i mediteranske klime (niska Hercegovina).¹ Na sjeveru i sjeverozapadu graniči sa Bosnom, na jugu i zapadu sa srednjom i južnom Dalmacijom (južna Hrvatska) a na istoku sa Crnom Gorom.² Na području zaljeva Neum-Klek područje Hercegovine izlazi na područje Jadranskoga mora.³ U tom smislu, istraživano područje Hercegovine ima izuzetno važan prometni položaj između Jadrana i planinske unutrašnjosti BiH.⁴ Visokom Hercegovinom prolaze važne prometnice iz Dalmacije prema Bosni i obrnuto.⁵ Neke od njih su željeznica i cesta na relaciji Mostar-Sarajevo, cesta Stolac-Nevesinje-Kalinovik-Sarajevo, Dubrovnik-Gacko-Foča te cesta Jablanica-Prozor-dolina Vrbasa.⁶ Kroz područje niske Hercegovine i rijeke Neretve prolaze važne cestovne komunikacije koje spajaju Jadransko more sa središtem države u Sarajevu kao i one koje vode prema području istočne Bosne i Srbije.⁷

---

¹ Enciklopedija Bosne i Hercegovine, II izdanje, Socijalistička republika Bosna i Hercegovina (Separat). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983., 73.-74.

² *Isto*, 74.

³ *Isto*, 74.

⁴ *Isto*, 74.

⁵ *Isto*, 73.

⁶ *Isto*, 73.

⁷ *Isto*, 74.

3. BOSNA I HERCEGOVINA UOČI DOMOVINSKOG RATA

Od osmanskih osvajanja, do razdoblja moderne povijesti 19. stoljeća, prostor BiH je oduvijek bio poprište teških bitaka između raznih carstava i država. Atentat na prestolonasljednika Austro-Ugarske Monarhije Franju Ferdinanda kojim je pokrenut Prvi svjetski rat započeo je upravo u Sarajevu.⁸ Obje Jugoslavije su nastale na metežu i neredu koju su prouzročila dva svjetska rata. U Rezoluciji ZAVNOBiH-a iz 1943. stoji kako BiH nije „ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska nego i srpska i muslimanska i hrvatska“.⁹ Muslimani BiH su sve do 1968. smatrani vjerskom zajednicom, a čiji su se vjerski pripadnici mogli nacionalno izražavati kao Srbi i Hrvati ili neopredijeljeni.¹⁰ Većim dijelom su se izjašnjavali kao Srbi, a u manjoj mjeri Hrvatima.¹¹ Amandmanima na ustav 1971. muslimani su i službeno dobili pravo korištenja svojega vjerskoga imena kao narodnosne identifikacije; musliman - Musliman.¹² Na popisu stanovništva iz 1971. narod SR BiH bili su Muslimani koji su činili 39,6 posto stanovništva pa Srbi sa 37,6 posto, Hrvati sa 20,6 posto i u konačnici Jugoslaveni koji su činili pet posto stanovništva SR BiH.¹³

Amandmanima na Ustav SR BiH 1943., 1974., 1989. i u konačnici 1990. godine ustanovljena je definicija da je BiH suverena država naroda BiH – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.¹⁴ Ustavom iz 1974. godine, SFRJ je definirana kao savezna država, a prema Ustavu SR BiH su Srbi, Muslimani, Hrvati i pripadnici drugih naroda i narodnosti stvorili Narodnu Republiku Bosnu i Hercegovinu u sklopu Federativne Narodne Republike Jugoslavije.¹⁵ Politička kriza iz 1971. godine uzdrmla je centralnu vlast u Beogradu. Po prvi puta od osnutka Jugoslavije, neka savezna država se pobunila protiv centralne vlasti.¹⁶ Nezadovoljstvo Slovenije o preraspodjeli sredstava iz zajedničkih fondova je otvorilo pitanje statusa Slovenije kao ravnopravne savezne države sa

---

⁸ Franjo Ferdinand Britannica <https://www.britannica.com/biography/Franz-Ferdinand-Archduke-of-Austria-Este> (Datum pristupa: 12.05.2023.)

⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 16-17.

¹⁰ MARIJAN, Davor. *Rat Muslimana i Hrvata u BiH*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2018., 21.

¹¹ *Isto*, 21.

¹² MARIJAN, Davor. *Rat Muslimana i Hrvata u BiH*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2018., 21.; FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998., 347.

¹³ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 20.; MARIJAN, Davor. *Rat Muslimana i Hrvata u BiH*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2018., 21.

¹⁴ *Isto*, 20.

¹⁵ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018.,

¹⁶ MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003., 360.

ostalim saveznim državama.¹⁷ Nezadovoljstvo se proširilo i na Hrvatsku koja je, uz Sloveniju bila najrazvijenija savezna država. Hrvatska je na početku zahtijevala ekonomske reforme, da bi na vrhuncu nezadovoljstva zahtijevali od centralne vlasti veću autonomiju i zaštitu vlastitoga jezika, gospodarstva i kulture i u konačnici decentralizaciju vlasti u okvirima Jugoslavije.¹⁸ Nezadovoljstvo centralističkim strujama u SKJ-u dovelo je do toga da su Matica hrvatska, časopisi, studenti i studentske organizacije podržavali saveznu vlast u borbi za federalizaciju Jugoslavije.¹⁹ Časopisi Matice Hrvatske poput Kola, Kritike, Dubrovnika, Hrvatskog tjednika, Hrvatskog sveučilišta i Hrvatskog gospodarskog glasnika javno su istupali i podržavali pokret.²⁰ Iako je taj pokret okarakteriziran kao nacionalistički, čelni ljudi toga pokreta su objasnili da je taj pokret nikada nije dovodio u pitanje Jugoslaviju.²¹ Nakon višemjesečnih prosvjeda, vođe pokreta su pozvane na raspravu u Karađorđevo.²² U toku rasprave SKJ pod Titovim vodstvom otkazao svaki vid podrške hrvatskom partijskom vodstvu koje je tom prilikom i optuženo za vođenje pogrešne politike.²³ Nakon sloma pokreta, vođe pokreta su podnijeli ostavke, zabranjena je Matica hrvatska kao i svi njeni časopisi, a veliki broj pristaša pokreta i simpatizera je izvedeno na sud i osuđeno na višegodišnji zatvor.²⁴

Osamdesetih godina Jugoslaviju je zahvatila velika gospodarska kriza: 1979. dolazi do gotovo potpunoga zastoja rasta proizvodnje.²⁵ Konzervativna struja koja je ojačala 1968. i 1971. godine zalagala se za autarkični model oslonca na vlastite snage i na primat domaće proizvodnje nad uvoznim proizvodima.²⁶ Vođena takvim strateškim i praktičnim stajalištem Jugoslavija je

---

¹⁷ Isto, 360.-361.; Šezdesetih godina 20. stoljeća počelo se raspravljati problemima postojećeg ekonomskog sustava Jugoslavije. Na ljeto 1969. godine savezna je administracija vršila raspodjelu sredstava međunarodnog zajma za gradnju cesta u Jugoslaviji. Savezna je administracija donijela odluku da se sredstva dodijele Vojvodini za gradnju ceste Beograd – Novi Sad, a ne Sloveniji za gradnju ceste na relaciji Vrhnika – Razdrto kao što je bilo već ranije dogovoreno. Ta kontroverzna odluka je dovela do „eksplozije“, gdje su Hrvatska i Slovenija, kao najrazvijenije savezne države Jugoslavije bile nezadovoljne svojim položajem u Jugoslaviji. Osim ekonomske ravnopravnosti u zemlji, na svjetlo dana izašla su i ostala pitanja koja su se odnosila na ravnopravnost navedenih zemalja u Jugoslaviji, poput definiranja uloge federacije, odnosa nerazvijenih i razvijenih, proširene reprodukcije i pitanja državnog kapitala. (MATKOVIC, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003., 360.)

¹⁸ RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991; od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), Školska knjiga, 2006., 381.; MATKOVIC, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003., 360.

¹⁹ MATKOVIC, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003., 360.

²⁰ Isto, 361.

²¹ RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991; od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), Školska knjiga, 2006., 386.-387.

²² MATKOVIC, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.,

²³ Isto, 367.

²⁴ Isto, 367.

²⁵ Isto, 377.

²⁶ RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991; od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), Školska knjiga, 2006., 492.

vrlo brzo zapala u ozbiljne gospodarske probleme. U četiri godine, od 1976. do 1980. godine, Jugoslavija se zadužila na dvadeset milijardi dolara zbog čega država nije bila u stanju plaćati uvoz sirovina, opreme i nafte.²⁷

S druge strane SR BiH tijekom 1980-ih godina pogađaju velike ekonomske afere. Direktor „Agrokomerca“ Fikret Abdić je u kolovozu 1987. godine optužen da je „Agrokomerc izdavao mjenice bez pokrića“ u iznosu od oko 400 milijuna američkih dolara u 63 banke, pri čemu je teško oštetio bosanskohercegovačko i jugoslavensko gospodarstvo.²⁸ „Agrokomerc“ je u tome trenutku slovio za jednu od najuspješnijih i najvećih poduzeća u Republici.²⁹ Nakon toga nastaje medijska kampanja protiv Fikreta Abdića koji je prvotno smijenjen sa dužnosti direktora Agrokomerca kao i cijeli poslovodni odbor.³⁰ Osim Abdića, medijski napadi bili su usmjereni i na braću Hamdiju i Hakiju Pozderca koji su optuživani za podršku Fikretu Abdiću.³¹ Hamdija Pozderac je u trenutku afere bio potpredsjednik Predsjedništva SFRJ i predsjednik savezne komisije za ustavne promjene.³² Pretpostavka je kako Pozderac nije odgovarao SR Srbiji i to iz razloga što je srpsko komunističko rukovodstvo nastojalo dokinuti ključne odrednice Ustava iz 1974., odnosno vraćanjem na stanje potpunoga centralizma prije toga.³³

Razdoblje raspada komunističkih i socijalističkih sustava diljem istočne Europe nije zaobišlo ni višenacionalnu Jugoslaviju opterećenu prethodno spomenutim gospodarskim problemima ali i neriješenim nacionalnim pitanjem. Slovenija i Hrvatska su preko višestranačja ostvarili nacionalne interese: odbacivanje komunističkog sustava i formiranje neovisne i demokratske države. Bosna i Hercegovina se u tome trenutku nalazila u vrlo složenom političkom problemu koji će odrediti budućnost same Bosne i Hercegovine. Tri konstitutivna naroda i njihove stranke su imale suprotne vizije budućega uređenja BiH. Politika Srba u BiH je bila jasna: pokušati održati Jugoslaviju i ostvariti potpuni centralizam i dominaciju Srba u Jugoslaviji. Neuspjehom održavanja SFRJ i ostvarivanjem prvih višestranačkih demokratskih izbora, Srbi su uz pomoć JNA pokušali vojnim putem pritisnuti i održati Jugoslaviju čak i u nepotpunom teritorijalnom obliku.

---

²⁷ MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003., 377.

²⁸ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 206.-209.

²⁹ *Isto*, 206.-209.

³⁰ *Isto*, 206.-207.

³¹ *Isto*, 206.

³² *Isto*, 207-208.

³³ *Isto*, 208.

4. RASPAD SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

Početak šezdesetih godina 20. stoljeća započelo je reformiranje Jugoslavije koje je trajalo dvadesetak godina.³⁴ Ustavom Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (dalje: SRBIH) početkom 1974. godine, SRBIH je definirana kao „država građana i ravnopravnih naroda BiH – Muslimana, Hrvata, Srba i pripadnika drugih naroda. Teritorij je bio jedinstven i nedjeljiv.“³⁵

Smrt jugoslavenskoga vladara Josipa Broza Tita otvorila je mogućnost izražavanja dugo zadržanih stavova republičkih komunističkih rukovodstava. Težnjama revizije Ustava iz 1974. godine, svjetlo dana je ugledao *Memorandum* Srpske akademije nauka i umetnosti (dalje: SANU) kojemu je zadaća bila „spasiti“ Srbe u Jugoslaviji od ugroženosti dok su protiv Srba Hrvati i Slovenci vodili „antisrpsku koaliciju“³⁶ Pobjedom Slobodana Miloševića i preuzimanjem komunističkog vodstva Srbije od dotadašnjega predsjednika Milana Stambolića, javni prostor Jugoslavije postaje prožet vijestima o ugroženosti Srba.³⁷

Zbog sve većih neslaganja unutar SKJ, od 20. do 22. siječnja 1990. u Beograd je održan 14. izvanredni kongres SKJ-a.³⁸ Drugi dan rada kongresa SKJ sučelili su se Milan Kučan i Slobodan Milošević, predvodnici dviju struja: reformske i konzervativne.³⁹ Reformska struja zalagala se za praćenje razvoja demokratskih procesa u istočnoj Europi, dok su se konzervativci zalagali za jedinstven Savez komunista, neovisno o republičkom opredjeljenju, pri čemu je Slobodan Milošević tvrdio: „Mi smo u Srbiji, za jedinstven SK i za jedinstvenu Jugoslaviju, ne samo zbog toga što najviše Srba živi u njoj, već i zbog toga što mnogi narodi žive u Srbiji. Mi nemamo više kompleks da zbog toga što nas je najviše treba da sjedimo u mišjoj rupi i slušamo. Naravno, uvjeravam sve da Srbija ni na koji način neće zloupotrijebiti svoju brojnost, niti time ugroziti bilo koga.“⁴⁰

---

³⁴ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 23.

³⁵ BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 39.

³⁶ RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991; od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), Školska knjiga, 2006., 550.

³⁷ *Isto*, 551.

³⁸ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 233.

³⁹ „Sudar pogleda“, *Slobodna Dalmacija*, 22. siječnja 1990., 4.

⁴⁰ „Sudar pogleda“, *Slobodna Dalmacija*, 22. siječnja 1990., 4.-5.

Svi zahtjevi i amandmani slovenskih delegata poput amandmana o ukidanju političke represije, zahtjeva za prekidom ekonomske blokade koju je Srbija nametnula Sloveniji u prosincu 1989. godine bili su odbijeni.⁴¹ Ponuđena je alternativa u izlasku iz krize prema kojoj bi se formirale komunistička i socijalistička partija te bi se one borile za prevlast u Jugoslaviji.⁴² Na konferenciji za novinare posljednjeg radnoga dana Kongresa, Ivica Račan je izjavio ako Slovenci odu sa Kongresa, da će ih Hrvati pratiti i izaći zajedno s njima.⁴³ Predsjednik Predsjedništva CK SK BiH Nijaz Duraković i Slobodan Milošević su u doslovnom i retoričkom smislu svojim stavom i gestikulacijama Slovencima dali do znanja da su vrata otvorena onima koji žele izaći iz SK.⁴⁴ Odlaskom Slovenaca, a zatim i Hrvata, Milošević je na zahtjev predsjednika CK SKH da se prekine sa radom odgovorio da bi „SKJ praktično bio raspušten i obezglavljen sa neizvesnim vremenom konstituisanja, što u ovim uslovima krize u kojoj se nalazimo može da proizvede veoma teške posledice za SK, za celu našu zemlju i njenu budućnost“.⁴⁵

Nakon neuspješnog pokušaja verificiranja novih delegata i uspostavljanja kvoruma, rad Kongresa bio je prekinut.⁴⁶ Savez komunista se kao takav gotovo u potpunosti raspao u svibnju 1990. godine.⁴⁷ SK BiH je tijekom Četrnaestog kongresa SKJ bila razjedinjena po pitanju demokratizacije Jugoslavije. Tijekom sukoba slovenskih i srbijanskih komunista, u sukobu reformiranih i unitarističkih snaga, na stranu slovenskih se komunista svrstao veći dio izaslanika SK Hrvatske i pojedini delegati SK BiH koji nisu potpuno prihvatili zahtjeve unitarista i smjernice Desetog kongresa SK BiH.⁴⁸ Krajem 1990. godine, formirana je nova stranka naziva Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju koja je nastala na ostacima SKJ-a čiji izborni rezultati nisu bili dostatni za definiranje navedene stranke kao jakoga političkoga čimbenika.⁴⁹

---

⁴¹ „Bijeg od nadirućeg jedinstva“, *Slobodna Dalmacija*, 24. siječnja 1990. 4.-5. ; MARIJAN, *Davor. Hrvatska 1989.-1992. Stvaranje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2017., 123.

⁴² LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus, Hrvatski institut za povijest, 2013., 233.

⁴³ „Ukoliko odu Slovenci, zatražit ćemo prekid“, *Slobodna Dalmacija*, 23. siječnja 1990., 2.

⁴⁴ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus, Hrvatski institut za povijest, 2013., 233.

⁴⁵ MARIJAN, *Davor. Hrvatska 1989.-1992. Stvaranje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2017., 123. ; „Bijeg od nadirućeg jedinstva“, *Slobodna Dalmacija*, 24. siječnja 1990. 4.-5.

⁴⁶ MARIJAN, *Davor. Hrvatska 1989.-1992. Stvaranje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2017., 123.

⁴⁷ *Isto*, 123.

⁴⁸ *Isto*, 233.

⁴⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 233.

5. IZBORI I NOVE PERSPEKTIVE O BUDUĆNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

Nakon raspada SKJ-a, širenje višestranačja iz Slovenije i Hrvatske stiglo je i na područje BiH. Tijekom druge polovice 1990. u BiH je bilo registrirano više od 40 političkih stranaka sa različitim političkim stajalištima i pogledima na budućnost BiH.⁵⁰ Helsinška komisija američkog Kongresa na čelu s predsjednikom Komisije, senatorom Dennisom Deconcinijem povodom najavljenih izbora u travnju 1990. je boravila na području Slovenije i Hrvatske.⁵¹ Komisija je nakon prikupljanja informacija o izborima, razgovora sa oporbom, komunistima, hrvatskim i slovenskim novinarima te analizom izvještaja Tanjuga i radija Slobodne Evrope izradila izvještaj o stanju u Jugoslaviji koji je proslijeđen američkom Kongresu.⁵² U njemu su nedvosmisleno zaključili da su BiH i Makedonija poduzele ozbiljne korake koji su vodili u smjeru organiziranja višestranačkih izbora.⁵³

Zakonom o udruživanju građana objavljenom 21. veljače 1990. u Službenom listu SR BiH, Skupština SR BiH je ukinula zabranu stranačkog udruživanja na osnovi nacionalne i vjerske pripadnosti. Nedugo nakon toga, u srpnju 1990. su usvojeni ustavni amandmani kojim su omogućeni višestranački izbori u BiH.⁵⁴ Izmijenjena je preambula Ustava, iz čijeg je naziva izbačen naziv SK BiH, a Član 3. Ustava je dopunjen Amandmanom LXI, čime se „garantirala“ ravnopravna zastupljenost triju najbrojnijih naroda BiH u državnim organima, institucijama i skupštinama.⁵⁵ Ukidanjem zabrane udruživanja, u BiH je bilo omogućeno osnivanje stranaka koje su bile temeljene na nacionalnoj, etničkoj, ideološkoj i vjerskoj pripadnosti.

Tablica br. 1. Struktura stanovništva u Bosni i Hercegovini⁵⁶

	Ukupno	Muslimani	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
--	--------	-----------	------	--------	-------------	--------

⁵⁰ BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 49.; ARNAUTOVIĆ, Suad. Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa. Sarajevo: Promocult, 1996., 39.

⁵¹ „I ostali će slijediti Slovence i Hrvate?“, *Slobodna Dalmacija*, 25. lipanj 1990., 4. autor Dušan Zupan

⁵² *Isto*, 4.

⁵³ *Isto*, 4.

⁵⁴ BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 48.; MARIJAN, Davor. *Rat Muslimana i Hrvata u BiH*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2018., 54.-56.

⁵⁵ MARIJAN, Davor. *Rat Muslimana i Hrvata u BiH*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2018., 54.-55.

⁵⁶ Državni zavod za statistiku RBiH, Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva. Sarajevo: prosinac 1993., 7.

UKUPNO SR BIH	4 377 033	1902956	1366104	760852	242682	104439
POSTOTAK	100	43,48	31,21	17,38	5,54	2,38

Na temelju tri najbrojnija naroda u BiH, tri stranke zasnovane po etničkoj pripadnosti su dobile najveći broj glasova: HDZ BiH, SDS BiH i SDA.

5.1. Stranka demokratske akcije

Razmišljanja i ideje za formiranje „probosanske i promuslimanske“ političke stranke „muslimanskog kulturnog kruga“ koja bi „okupila naš narod što živi na dugom pojasu od Novog Pazara do Cazina...“ imao je u zatvoru osamdesetih godina 20. stoljeća idejni osnivač i prvi vođa SDA Alija Izetbegović.⁵⁷ Početkom 1990. Izetbegović je potporu za osnivanje muslimanske strane koja bi predstavljala sve Muslimane Jugoslavije tražio te naposljetku i dobio od strane Islamskog kulturnog centra u Zagrebu.⁵⁸ Dakle, SDA u svojim počecima nije bila stranka ograničena samo na bosanskohercegovačke Muslimane, nego na Muslimane diljem cijele Jugoslavije. Takvo polazište u osnovi je omogućavalo relativno često promijene političkih opredjeljenja. S tim u vezi, sasvim je očekivano kako je SDA kao stranka svih Muslimana u Jugoslaviji podržavala njezin opstanak, naravno posredstvom drugačijih odnosa. U Sarajevu je osnovan Forum za zaštitu individualnih i tradicijskih prava Muslimana (muslimana) na inicijativu profesora Filozofskoga fakulteta u Sarajevu 14. svibnja 1990. godine.⁵⁹

SDA je konačno službeno osnovana 26. svibnja 1990. godine u kongresnoj dvorani „Holiday Inn“, a za predsjednika je izabran Alija Izetbegović.⁶⁰ Idejnu jezgru SDA su činili ljudi koji su osuđeni sa Izetbegovićem 1983. godine.⁶¹ U samome statutu stranke objašnjeno je kako je stranka „politički savez građana Jugoslavije koji pripadaju muslimanskom kulturno-povijesnom krugu, kao i drugih građana Jugoslavije koji prihvaćaju program i ciljeve ove

⁵⁷ TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2017., 26.

⁵⁸ *Isto*, 26.

⁵⁹ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 158.

⁶⁰ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Inifinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 257.

⁶¹ FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998., 376.

stranke.⁶² Alija Izetbegović je svoj govor na utemeljiteljskoj skupštini stranke započeo vjerskim pozdravom *Bismillom*, što u prijevodu znači „U ime Alaha“.⁶³ U svojim daljnjim političkim djelovanjima, Izetbegović je zalagao za jedinstvenu BiH u formi građanske države na principu "jedan građanin-jedan glas". Njegov početni politički program se sastojao i od zalaganja za „kulturno-prosvjetnu autonomiju za muslimansko stanovništvo Sandžaka“.⁶⁴ Na osnivačkom skupu stranke bili su prisutni i predstavnici hrvatskih i srpskih stranaka.⁶⁵ Zbog straha od nemogućnosti registracije stranke pod imenom Jugoslavenska muslimanska stranka (JMS), Inicijativni odbor na čelu sa Alijom Izetbegovićem se odlučio na naziv prvotni naziv.⁶⁶ Paradoksalno, SDA se na svome početku zalagao za opstanak Jugoslavije i njeno reorganiziranje u „zajednicu suverenih naroda i republika sa sadašnjim federalnim granicama“.⁶⁷ Od sredine lipnja pa do studenog 1990. godine održano je 120 osnivačkih skupština SDA.⁶⁸ Tako je SDA u roku od nekoliko mjeseci organizirala i formirala podružnice diljem BiH i sveukupno 29 u republikama diljem SFRJ (4 u Sloveniji, 13 u Hrvatskoj, 7 u Sandžaku, 4 na Kosovu i jednu u Makedoniji).⁶⁹ U inozemstvu su osnovali 18 podružnica: deset u Njemačkoj, dva u Austriji, jedan u Nizozemskoj i pet u Švicarskoj te po dvije podružnice u Australiji, Kanadi i SAD-u.⁷⁰ Međutim, jedino pravo uporište SDA diljem SFRJ bilo je među sandžačkim muslimanima.⁷¹ U predizbornoj kampanji pred izbore 1990. godine na skupovima SDA su se pojavljivale brošure, različiti letci ali i reprintana Izetbegovićeva knjiga „Islamska deklaracija“ koja je u doba Jugoslavije bila zabranjena.⁷² „Islamska deklaracija“ masovno reklamirana te distribuirana na svim predizbornim skupovima SDA 1990. godine.⁷³

---

⁶² „Osnovana Stranka demokratske akcije“, *Slobodna Dalmacija*, 27. svibanj 1990., 2.

⁶³ TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2017., 26.

⁶⁴ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 77.; LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 158.-159.

⁶⁵ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 259.

⁶⁶ *Isto*, 257.

⁶⁷ *Isto*, 257.

⁶⁸ FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998., 376.

⁶⁹ TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017., 91.; FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998.,

⁷⁰ FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998., 376.

⁷¹ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 367.

⁷² ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 376.

⁷³ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 201.

Izetbegovićeva „Islamska deklaracija“ i „Islam između Istoka i Zapada“ autorska su djela u kojima je on iznio svoje objašnjenje te viđenje razlika islamske i europske kulture.⁷⁴

5.2. Srpska demokratska stranka

U Sarajevu je 12. srpnja 1990. osnovana Srpska demokratska stranka BiH (dalje: SDS BiH).⁷⁵ Stranka je u procesu osnivanja vrlo često koristila žrtve Drugoga svjetskoga rata kao obrazac politizacije.⁷⁶ Važnu ulogu u osnivanju bosanskohercegovačkog SDS-a imao je Jovan Rašković, predsjednik kninskog SDS-a koji je ujedno bio jedan od govornika na osnivačkoj skupštini u Sarajevu.⁷⁷ SDS je 23. veljače 1990. pripremio dokument koji je u javnost izašao tek 10. lipnja 1991. godine.⁷⁸ U njemu su bile razrađene mogućnosti razvoja budućih događaja u slučaju da se JNA odluči vojnim putem preuzeti nadzor nad BiH kao i što učiniti u slučaju proglašenja nezavisnosti BiH.⁷⁹ Predsjednikom stranke je postao predsjednik Inicijativnog odbora SDS-a, doktor Radovan Karadžić.⁸⁰ Njegov najveći zagovaratelj bio je srpski književnik i mislilac Dobrica Ćosić.⁸¹ On je u svome uvodnome govoru izjavio da je cilj SDS-a ravnopravna BiH unutar federativne Jugoslavije te da će ukoliko „netko pokuša da promijeni državni karakter BiH, da je otcijepi od Jugoslavije, priključi je u neku NDH ili formira Nezavisnu državu Bosnu, srpski narod neće na to pristati.“⁸²

Karadžić je poručio da će Srbi „proglasiti svoje mjere na srpskim teritorijima u BiH i tako izbjeći građanski rat“.⁸³ U političkom programu SDS BiH bilo je vidljivo svojevrsno nezadovoljstvo postojećim graničnim dogovorima utvrđenima na zasjedanjima AVNOJ-a.⁸⁴

---

⁷⁴ TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017., 15.

⁷⁵ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 260.

⁷⁶ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 288.; „Uz maticu Srbiju“, *Slobodna Dalmacija*, 16.11.1990., 14.

⁷⁷ BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005., 193.

⁷⁸ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 197.

⁷⁹ *Isto*, 197.

⁸⁰ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 262.

⁸¹ BARIĆ, Nikica. „Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.“. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005., 193.

⁸² LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 260.; „Uz maticu Srbiju“, *Slobodna Dalmacija*, 16.11.1990., 14.

⁸³ „Uz maticu Srbiju“, *Slobodna Dalmacija*, 16.11.1990., 14.

⁸⁴ BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 53.

Vodstvo stranke je smatralo da je srpski narod u Jugoslaviji u lošem političkom, demografskom i ekonomskom položaju.⁸⁵ Predsjednik SDS-a Hrvatske Jovan Rašković doživio je velike ovacije u svojim antikomunističkim i paradoksalnim izjavama.⁸⁶ Izjavio je da je Kosovo komunistička „nakaradna ostavština“ te da SDS „ne priznaje grupne niti etničke suverenitete, ali se zalaže za građanski pluralitet“.⁸⁷ Osnivanju stranke su prisustvovali i predstavnici Muslimana: Alija Izetbegović i Muhamed Filipović.⁸⁸ Izetbegović i Filipović su u svojim govorima tražili potporu Srba u očuvanju Jugoslavije i BiH.⁸⁹ Biljana Plavšić je u predizbornim govorima izjavila da je Jugoslavija okvir za određivanje mjesta, uloge i značaja BiH, a da BiH kao društvena cjelina ne može napredovati izvan okvira Jugoslavije koja nudi mir, sigurnost i zadovoljstvo zajedničkog života.⁹⁰

Na osnivačkom skupu ogranka SDS-a BiH u Trebinju se okupilo nekoliko tisuća ljudi sa istočnohercegovačkog područja.⁹¹ Božidar Vučurević, predsjednik Inicijativnog ogranka SDS-a za istočnu Hercegovinu je održao govor rekavši da će o Jugoslaviji i BiH najviše "brinuti onaj brat koji je u nju najviše uložio. A zna se ko je u našu zajedničku Jugoslaviju najviše uložio, i zato je mi ne damo.“⁹² Za onoga tko se suprotstavi opstanku Jugoslavije će „biti pogubno“.⁹³ Kninski lider SDS-a dr. Jovan Rašković bio je gost i na toj osnivačkoj skupštini na kojoj je dao svoju podršku njenom osnivanju.⁹⁴ Gojko Đogo, član Glavnog odbora Demokratske stranke iz Knina je bio najizravniji pa izjavio da Demokratska stranka, kninski SDS, SDS BiH te Narodna stranka iz Podgorice čine „jedinstveno političko sestinstvo koje u svoje ruke preuzima sudbinu srpstva.“⁹⁵ Iznio je stav da su Srbi „uložili Veliku Srbiju i Crnu Goru“ a drugi narodi „svoje milenijsko ropstvo“ te da je Jugoslavija „nekome bila tamnica, nama grobnica“.⁹⁶

5.3. Hrvatska demokratska zajednica

---

⁸⁵ *Isto*, 53.

⁸⁶ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 261.

⁸⁷ *Isto*, 261.

⁸⁸ *Isto*, 261.

⁸⁹ *Isto*, 261.

⁹⁰ MRDULJAŠ, Saša. „Doprinos vladajućih bosansko-hercegovačkih stranaka izbijanju rata u Bosni i Hercegovini“. *Suvremene teme*, 4 (1), 2011., 45.-60.

⁹¹ „Žuti kartoni razbraći“, *Slobodna Dalmacija*, 21. srpanj 1990., 16., autor Luko Brailo

⁹² *Isto*, 16.

⁹³ *Isto*, 16.

⁹⁴ *Isto*, 16.

⁹⁵ *Isto*, 17.

⁹⁶ *Isto*, 17.

U zapadnohercegovačkom naselju Grude je 26. veljače 1990. osnovan prvi Inicijativni odbor za utemeljenje HDZ-a BiH u hotelu Grude, a prvi Koordinacijski odbor zapadne Hercegovine 22. travnja 1990. godine.⁹⁷ Na sastanku Koordinacijskog odbora 30. lipnja 1990. godine sarajevski doktor ortopedije Davorin Perinović predložen je za predsjednika HDZ-a BiH, premda se njegovi javni istupi nisu dopali većem broj članova i simpatizera stranke.⁹⁸ Doktor Davor Perinović se za predsjednika HDZ-a BiH nametnuo kao predsjednik Inicijativnog odbora stranke, a preporuku i podršku za tu funkciju Perinović je dobio od tadašnjeg župnika župe na Marindvoru u Sarajevu.⁹⁹ Nakon medijski eksponiranog sukoba Perinovića sa bosanskohercegovačkim komunistima, komunisti su implicirali da je Srbin zbog Perinovićeve pravoslavne krštenice.¹⁰⁰ Dosta simpatizera HDZ-a BiH je osporavalo Perinovićevo vodstvo stranke, kao i njegove stavove i stajališta.¹⁰¹ Njegova stajališta bi svojim antikomunističkim stavovima mogla unijeti ideološki razdor unutar hrvatskoga naroda u BiH što bi donijelo štetu hrvatskim nacionalnim interesima.¹⁰² Osim toga, Perinović je kritizirao i bosanske franjeve koje je također nazvao komunistima.¹⁰³ Kao reakcija na formiranje muslimanske (bošnjačke) nacionalne stranke te srpske nacionalne stranke u BiH Hrvati reagiraju na događaje te formiraju svoju nacionalnu stranku – HDZ BiH.¹⁰⁴ Time je ostvaren tercet nacionalnih stranaka u BiH. Na Prvom općem Saboru HDZ-a BiH 18. kolovoza 1990. u dvorani „Skenderija“ u Sarajevu Perinović je izabran za predsjednika Koordinacijskog odbora stranke.¹⁰⁵ HDZ BiH na svome prvome Saboru potencira multietičnost i povezanost Hrvata i Muslimana u BiH: „Mnogo puta izgovorena je sintagma *braćo Muslimani* i istaknuta sudbinska povezanost dvaju naroda u BiH.“¹⁰⁶ Govornici HDZ-a BiH su opetovano izražavali želju za suživotom i ravnopravnošću sva tri naroda u BiH.¹⁰⁷ Perinović je izjavio u ime HDZ-a BiH da: „Ne prihvaćamo nikakve autonomije u BiH, ne prihvaćamo nikakvo mijenjanje njenih vanjskih i unutarnjih granica jer

---

⁹⁷ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 65.

⁹⁸ Isto.

⁹⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infninitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 266.

¹⁰⁰ Isto, 266.-267.

¹⁰¹ Isto, 266.-267.

¹⁰² „HDZ: za državu prava i demokracije“, *Slobodna Dalmacija*, 21. kolovoza 1990., 14. autor Ivica Mlivočić

¹⁰³ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infninitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 268.-270.

¹⁰⁴ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 196.

¹⁰⁵ „HDZ: za državu prava i demokracije“, *Slobodna Dalmacija*, 21. kolovoza 1990., 14. autor Ivica Mlivočić; „Dr Davor Perinović isključen iz HDZ-a“, *Slobodna Dalmacija*, 09. rujna 1990., 2.

¹⁰⁶ „HDZ: za državu prava i demokracije“, *Slobodna Dalmacija*, 21. kolovoza 1990., 14. autor Ivica Mlivočić, 14.

¹⁰⁷ Isto, 14.

je BiH suverena domovina i hrvatskog naroda.“¹⁰⁸ Osnivačkoj skupštini su prisustvovali i potpredsjednik SDA Adil Zulfikarpašić, akademik dr. Muhamed Filipović, predsjednik Forum za zaštitu osobnih prava i sloboda Muslimana u BiH te Fehmi Agani, član Predsjedništva Demokratskog foruma Kosova koji su podržali osnivanje stranke.¹⁰⁹ Nakon osnivačke skupštine, na putu prema svojim mjestima kamenovani su autobusi s Hrvatima iz Livna i Duvna.¹¹⁰

Dan nakon što je postavljen za predsjednika HDZ-a BiH, Perinović je smijenjen.¹¹¹ Prije opoziva na funkciji predsjednika, na osnivačkom skupu 19. kolovoza 1990. u Ljubuškom, Perinović je izviždan zbog čega je prekinuo svoje izlaganje pred nekoliko desetaka tisuća članova stranke.¹¹² Doktor Franjo Tuđman je pozvao predstavnike općinskih odbora zbog Perinovićeva djelovanja na štetu stranke.¹¹³ Odluka o Perinovićevoj smjeni kao predsjednika stranke 7. rujna 1990. godine u Zagrebu, na sjednici svih tijela zbog „suprotnosti s utvrđenom programskom politikom HDZ-a“ pri čemu je „djelovanje dra Perinovića zaprijetilo razbijanju HDZ u BiH i podvajanju hrvatskog naroda u BiH, pa i u cjelini – u domovini i iseljeništvu.“¹¹⁴ Povjerenje Perinoviću se može vidjeti i u tajnom glasovanju prema kojemu je 113 glasova bilo za opoziv uz jedan protiv, dok je za njegovo isključenje iz stranke glasovalo 92, a protiv je bilo 14 nazočnih.¹¹⁵ Na mjesto vršitelja dužnosti i političkog tajnika jednoglasno je imenovan novinar iz Sarajeva Stjepan Kljuić.¹¹⁶

5.4. Izborni procesi i rezultati izbora

BiH je po Ustavu SR BiH iz 1974. država građana i ravnopravnih naroda BiH – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda.¹¹⁷ Građanima BiH se omogućuje promicanje nacionalnih vrijednosti, ali samo u svrhu i u skladu s učvršćivanjem bratstva i

---

¹⁰⁸ „Probuđen ponos“, *Slobodna Dalmacija*, 19. kolovoza 1990., 9. autor I. Mlivočić

¹⁰⁹ *Isto*, 9.

¹¹⁰ „Napadnuti Duvnjaci“, *Slobodna Dalmacija*, 21. kolovoza 1990., 2. autor L.R.K.; „Kamenovani Hrvati“, 20. kolovoza 1990., 3. autor Ž. Maganjić

¹¹¹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 268

¹¹² *Isto*, 268.

¹¹³ ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne 1. Široki Brijeg*, 1997., 265.-266.

¹¹⁴ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 268.; „Dr Davor Perinović isključen iz HDZ-a“, *Slobodna Dalmacija*, 09. rujna 1990., 2.

¹¹⁵ „Dr Davor Perinović isključen iz HDZ-a“, *Slobodna Dalmacija*, 09. rujna 1990., 2.

¹¹⁶ „Dr Davor Perinović isključen iz HDZ-a“, *Slobodna Dalmacija*, 09. rujna 1990., 2.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 270.

¹¹⁷ BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: Slobodan Praljok, 2002., 39.

jedinstva, socijalističkog razvitka i prema potrebama koje zahtijeva zajednički život.¹¹⁸ Institucije koje su tvorile vlast u SR BiH su: Ustavni sud, Vrhovni sud, Republičko javno tužiteljstvo, republička uprava, Vlada, Predsjedništvo i Skupština.¹¹⁹ Izbori su raspisani temeljem odluke predsjednika Skupštine SR BiH istodobno za članove Predsjedništva i za Skupštinu.¹²⁰ Od ukupno 3.144.353 birača s pravom glasanja izašlo je 2.339.598. birača s odazivom od 74,42%, većina birača se opredijelila za nacionalne stranke.¹²¹ Izbori su se provodili u sedam izbornih jedinica: Banja Luka, Bihać, Doboj, Mostar, Sarajevo, Tuzla i Zenica.

Hrvati su bili većina u 20 općina (6 relativnih, 14 apsolutnih), Bošnjaci u 45 (13 relativnih, 31 apsolutnih) i Srbi u 34 općine (5 relativnih, 29 apsolutnih).¹²² Hrvatska demokratska zajednica BiH (dalje: HDZ BiH), Stranka demokratske akcije (dalje: SDA) i Srpska demokratska stranka BiH (dalje: SDS BiH) su osvojile približan broj glasova birača u odnosu na broj etničkog izjašnjavanja Hrvata, Srba i Muslimana (Bošnjaka).¹²³ Tako je HDZ BiH dobio 15,51%, SDA 30,41% i SDS 25,23% od ukupnog broja birača za Vijeće građana.¹²⁴ Tijekom predizbornih kampanja, sarajevska „Nedjelja“ i „Večernje novine“, zagrebački magazin „Start“, Radio Sarajevo i drugi su istraživali javno mnijenje građana.¹²⁵ Najveće postotke za osvajanje najviše glasova birača u anketama je dobila stranka SKBiH-SDP.¹²⁶ Rezultati su pokazali da građani nisu očekivali velike promjene u trenutnom političkom sustavu SR BiH kao ni potpuni debakl stranki komunističkog spektra. Birači su izabrali sedam članova

---

¹¹⁸ MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 20.; PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 136.

¹¹⁹ BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 40.

¹²⁰ ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 20.

¹²¹ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996.* Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 64.; ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 107.-108.

¹²² KULENOVIĆ, Tarik. „Pripreme za rat i početak rata u Bosni i Hercegovini 1992. godine“ *Polemos*, vol. I, br. 1, (809-112), 1998.

¹²³ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996.* Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 64.; ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 107.-108.

¹²⁴ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996.* Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 64.

¹²⁵ ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 47.-61.; TOMIĆ, Zoran. HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini: Drugo dopunjeno izdanje*. Mostar: Sveučilište u Mostaru; Centar za studije novinarstva, 1999., 40.

¹²⁶ TOMIĆ, Zoran. HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini: Drugo dopunjeno izdanje*. Mostar: Sveučilište u Mostaru; Centar za studije novinarstva, 1999., 40.

Predsjedništva SR BiH, 240 poslanika u Skupštini SR BiH te 6.419 vijećnika u 110 općinskih skupština i Skupštini grada Sarajeva.¹²⁷

Koncem 1990. održana je prva sjednica vijeća SR BiH nakon višestranačkih izbora.¹²⁸ Temeljem rezultata ostvaren je tronacionalni konsenzus podjele vlasti, partnerski odnos u vlasti te koalicija triju političkih stranaka koje su preuzele cjelokupni sustav vlasti u BiH.¹²⁹ Za predsjednika Parlamenta odabran je Srbin, za predsjednika Vlade Hrvat a za prvog predsjednika Predsjedništva Bošnjak.¹³⁰ Što se tiče članova Predsjedništva, s liste SDA izabrani su Alija Izetbegović, Ejup Ganić i Fikret Abdić, s liste HDZ-a Stjepan Kljuić i Franjo Boras, s liste SDS-a BiH Biljana Plavšić i Nikola Koljević, a za prvog predsjednika izabran je Alija Izetbegović (SDA), dok je glavnim tajnikom postao Mile Akmadžić (HDZ BiH).¹³¹ Zanimljivo je kako je Fikret Abdić osvojio najviše glasova za člana Predsjedništva SR BiH, čak 166.273 glasa više nego Alija Izetbegović koji je zauzeo drugo mjesto po broju glasova.¹³² Zbog prijašnjih dogovora za predsjednika Predsjedništva je, bez obzira na glasove, izabran Alija Izetbegović umjesto daleko popularnijeg Fikreta Abdića.¹³³ Izetbegović je odabran zbog toga što je predsjednik stranke koja je osvojila najviše mandata na izborima, a formalno ga je predložio Nikola Koljević.¹³⁴ SK BiH je izgubio izbore, ali je i dalje imao veliki utjecaj zbog svojih kadrova u policiji, JNA, obavještajnim službama, upravi, gospodarstvu, bankama i vanjskim poslovima.¹³⁵

Obzirom na to da su tri nacionalne stranke imale tri različita pogleda na budućnost BiH, izabrani članovi Skupštine su se sukobili već na prvoj sjednici.¹³⁶ Žustre rasprave su se vodile

---

¹²⁷ Isto, 65.

¹²⁸ LUČIĆ, Ivica. „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja.“ *Časopis za suvremenu povijest* 40 (1) 107.-140., 2008.

¹²⁹ KULENOVIĆ, Tarik. „Pripreme za rat i početak rata u Bosni i Hercegovini 1992. godine“ *Polemos*, vol. I, br. 1, (809-112), 1998.; TOMIĆ, Zoran. HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini: Drugo dopunjeno izdanje*. Mostar: Sveučilište u Mostaru; Centar za studije novinarstva, 1999., 65.; ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 13.

¹³⁰ Isto

¹³¹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 287.; TOMIĆ, Zoran. HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini: Drugo dopunjeno izdanje*. Mostar: Sveučilište u Mostaru; Centar za studije novinarstva, 1999., 97.

¹³² ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996., 104.

¹³³ „Sevdalija, družo moj“, *Slobodna Dalmacija*, 04. veljače 1991. autor Josip Jović

¹³⁴ TOMIĆ, Zoran. HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini: Drugo dopunjeno izdanje*. Mostar: Sveučilište u Mostaru; Centar za studije novinarstva, 1999., 97.

¹³⁵ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 98.-99.

¹³⁶ LUČIĆ, Ivica. „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja.“ *Časopis za suvremenu povijest* 40 (1) 107.-140., 2008.

zbog sadržaja svečane izjave, pisma i jezika.¹³⁷ Rasprava se također vodila oko prijedloga deklaracije o suverenosti i nedjeljivosti Republike Bosne i Hercegovine.¹³⁸ Izvršni odbor SDA je izjavio da su se članovi SDA u Skupštini opredijelili za konfederativni model BiH, što je kod članova SDS-a izazvalo veliko nezadovoljstvo.¹³⁹ Predsjednik poslaničkog kluba je za kraj zajedničkog zajedanja kroz izlaganje dao odlučnu poruku Hrvatima i Muslimanima da „srpski narod nikad neće pristati na konfederaciju.“¹⁴⁰ Nakon zasjedanja Skupštine srpski poslanici su poslali apel predsjedniku Predsjedništva SFRJ doktoru Borisavu Joviću pri čemu smatraju da je ugroženo „suvereno pravo da ostanu u sastavu savezne države Jugoslavije“ pri čemu se Srbima „... nameće tuđa volja i promjena statusa u pogledu državne pripadnosti.“¹⁴¹ Tri stranke su ujedno predstavljale i tri struje koje su različito gledale na budućnost i ustroj BiH: Srbi su se zalagali za centraliziranu Jugoslaviju, Muslimani za BiH kao ravnopravnu republiku u Jugoslaviji, a Hrvati za BiH izvan okvira bilo kakve Jugoslavije.¹⁴² Problematiku preustroja BiH nacionalne stranke su naslijedile od komunističke vladavine, a takva razilaženja su dovela BiH do neovisnosti i do „prelijevanja“ ratnih sukoba iz Hrvatske u BiH.¹⁴³

6. NAČIN DJELOVANJA JNA U BIH I JUGOSLAVIJI

JNA¹⁴⁴ je uz Teritorijalnu obranu (dalje: TO) činila jedinstvene Oružane snage SFRJ (dalje: OS SFRJ).¹⁴⁵ Konceptijom općenarodne obrane 1968. osim JNA, OS SFRJ je tvorila i TO.¹⁴⁶ Dok je JNA smatrana profesionalnom i operativnom vojskom, TO je nastao po uzoru na partizansku organizaciju Drugoga svjetskoga rata pri čemu je TO definiran kao najširi oblik „organizovanja radnih ljudi i građana za oružanu borbu“.¹⁴⁷ Republičko Predsjedništvo je vršilo

---

¹³⁷ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 289.

¹³⁸ „SDA za konfederaciju“, *Slobodna Dalmacija*, 01. ožujak 1991., 5.

¹³⁹ „SDA za konfederaciju“, *Slobodna Dalmacija*, 01. ožujak 1991., 5.; „Narod hoće Bosnu“, *Slobodna Dalmacija*, 01.03.1991., str. 5.

¹⁴⁰ *Isto*, 5.

¹⁴¹ „Srbi traže zaštitu“, *Slobodna Dalmacija*, 01. ožujak 1991., 5.

¹⁴² *Isto*, 289.

¹⁴³ MRDULJAŠ, Saša. „Doprinos vladajućih bosansko-hercegovačkih stranaka izbijanju rata u Bosni i Hercegovini“. *Suvremene teme*, vol. 4., br.1, (45-60), 2011.

¹⁴⁴ Do prosinca 1951. godine službeni naziv bio je Jugoslovenska armija (JA)

¹⁴⁵ MARIJAN, Davor. „Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990.-1992. godine“ *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2), 2001., 289.-319.

¹⁴⁶ MARIJAN, Davor. „Jugoslavenska narodna armija – važnija obilježja“, *Polemos*, vol. IX, br. 17, 2006., 25.-44.; MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 31.

¹⁴⁷ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 32.-33.

organiziranje i opremanje jedinica TO.¹⁴⁸ Ustavom iz 1974. nastalo je područno organiziranje obrane pri čemu republike, autonomne republike i u konačnici općine su dobile pravo i obvezu da rukovode i organiziraju narodnu i teritorijalnu obranu, a da u slučaju rata organiziraju otpor i njome rukovode.¹⁴⁹ JNA je u SFRJ imala jednu od ključnih uloga.¹⁵⁰ Organizacija općenarodne obrane kao i njeno upravljanje se protezalo od Predsjedništva SFRJ, SIV-a i Skupštine pa sve do lokalnih jedinica uprave.¹⁵¹ Jugoslavija je imala razvijen sistem upravljanja neovisno o civilnim strukturama vlasti izuzev Predsjedništva SFRJ kao vrhovnih zapovjednika oružanih snaga.¹⁵² Vojska je organizirana na način da je imala karakteristike jedne države te je JNA sa svojim članovima bila dosta uključena u društvo.¹⁵³ Smatralo se prihvatljivim da se pripadnik Armije i član SKJ-a aktivno uključi u djelovanje neke lokalne zajednice dok civilu koji je aktivan u lokalnoj zajednici nije bilo dopušteno djelovanje unutar JNA.¹⁵⁴

6.1. Rado Srbin ide u vojnike

Nacionalna struktura JNA bila je nesrazmjerna obzirom na nacionalnu strukturu stanovništva Jugoslavije. Kao najbrojniji narod najveći postotak su činili Srbi.¹⁵⁵ Četrdesetih godina 20. stoljeća najveći postotak su činili Srbi (oko 50%) u cijeloj JNA, da bi se tijekom osamdesetih godina njihov postotak povećao za sedam posto.¹⁵⁶ U osamdesetim godinama neravnomjeran odnos naspram nacionalne strukture Jugoslavije je rastao u korist Srba, a na štetu ostalih naroda.¹⁵⁷ Tijekom 1985. godine u sferi visokih oficira udio Srba u Jugoslaviji i njihov udio među djelatnim vojnim osobama je odstupao za čak 20 posto.¹⁵⁸ Sveukupno, kada se pogleda nacionalna struktura vojnih starješina udio Srba i Crnogoraca je 62,99% u odnosu

---

¹⁴⁸ BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 47.

¹⁴⁹ *Isto*, 35.

¹⁵⁰ ABAZOVIĆ, Mirsad. „Kadrovski rat za BiH“. Sarajevo: Savez logoraša BiH; Centar za istraživanje i dokumentaciju Biblioteka „Svjedočanstva“, 1999., 116.

¹⁵¹ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 35.

¹⁵² ABAZOVIĆ, Mirsad. „Kadrovski rat za BiH“. Sarajevo: Savez logoraša BiH; Centar za istraživanje i dokumentaciju Biblioteka „Svjedočanstva“, 1999., 116.

¹⁵³ ABAZOVIĆ, Mirsad. „Kadrovski rat za BiH“. Sarajevo: Savez logoraša BiH; Centar za istraživanje i dokumentaciju Biblioteka „Svjedočanstva“, 1999., 116.; MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 32.

¹⁵⁴ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 32.

¹⁵⁵ ABAZOVIĆ, Mirsad. „Kadrovski rat za BiH“. Sarajevo: Savez logoraša BiH; Centar za istraživanje i dokumentaciju Biblioteka „Svjedočanstva“, 1999., 119.

¹⁵⁶ *Isto*, 118.

¹⁵⁷ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 64.-65.

¹⁵⁸ *Isto*, 65.

na sve ostale narode dok je njihov udio u ukupnom broju stanovništva Jugoslavije bio 39,18 posto.¹⁵⁹ Nacionalna neravnopravnost osamdesetih godina u oficirskim školama može se pripisati i dvjema faktorima: prvi je taj što se smanjivao tradicionalno nedovoljan broj hrvatskih kandidata u vojnim školama, a povećavao se broj kandidata srbijanske i crnogorske nacionalnosti.¹⁶⁰ Drugi je taj što u razvijenijim sredinama (Slovenija i Hrvatska) vojni poziv nije smatran tolikom potrebom za razliku od nerazvijenijih zajednica u Srbiji koje su po pitanju vojnog poziva bile tradicionalnije i samim time je vojni poziv smatran većom čašću u tim zajednicama. Otud i izreka „Rado Srbin ide u vojnike“.

6.2. Konfliktan odnos JNA i TO

Zaštita društvenog poretka bila je jedno od glavnih načela kojim se koristila JNA u Jugoslaviji.¹⁶¹ Zapovjedna i rukovodeća struktura JNA se protivila konceptu TO i ideji podruštvljavanja obrane zbog toga što je nacionalni sastav profesionalnog oficirskog i podoficirskog kadra JNA od početka do kraja bio dominantno srpski.¹⁶² Tijekom 1990. je započeo proces podčinjavanja TO-a pod okrilje JNA.¹⁶³ U veljači 1990. godine načelnik Generalštaba OS SFRJ Blagoje Adžić je naredio preuzimanje viška oružja iz skladišta TO-a u skladišta JNA.¹⁶⁴ Naredbu za prebačaj oružja u skladišta JNA zapovjednik RŠTO SRBiH je dobio 16. svibnja 1990. godine.¹⁶⁵ U TO BiH izvršenje naredbe je trajalo od 18. do 23. svibnja 1990. godine, s izuzetkom Bihaća i Banja Luke.¹⁶⁶ Tijekom lipnja 1990. je oduzeto oružje na području Banjaluke i Bihaća.¹⁶⁷ Razoružavanje pripadnika TO BiH bila je zadaća 1. vojne oblasti, a naoružanje i oprema TO je prebačena i uskladištena u najbližu jedinicu ili ustanovu

---

¹⁵⁹ Isto, 65.

¹⁶⁰ ABAZOVIĆ, Mirsad. „Kadrovski rat za BiH“. Sarajevo: Savez logoraša BiH; Centar za istraživanje i dokumentaciju Biblioteka „Svjedočanstva“, 1999., 119.

¹⁶¹ BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 47.

¹⁶² ŠADINLIJA, Mesud. Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013., 775.

¹⁶³ BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 47.

¹⁶⁴ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 151.; ŠADINLIJA, Mesud. Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013., 784.

¹⁶⁵ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996.* Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 51.

¹⁶⁶ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 151.

¹⁶⁷ Isto, 152.

JNA.¹⁶⁸ TO BiH je oružje čuvala u 653 objekata, od kojih je prema navodima zapovjednika general-potpukovnika Miloša Bajčetića samo 156 skladišta imalo sigurnosne uvjete za održavanje.¹⁶⁹ Do kraja godine oružje je oduzeto i društveno-političkim organizacijama, dok su se neka poduzeća u Grudama, Livnu, Tomislavgradu, Titovu Drvaru, Bosanskom Petrovcu, Ljubuškom, Šipovu, Banjaluci, Ilidži, Čitluku i Bosanskoj Gradišci pobunila protiv predaje oružja JNA.¹⁷⁰ Alija Izetbegović kao Predsjednik predsjedništva BiH nije reagirao na oduzimanje oružja TO BiH, za razliku od Hrvata koji su javnim demonstracijama iskazali stav o oduzimanju oružja.¹⁷¹ JNA je na čelu s generalom Veljkom Kadijevićem radila u svrhu rušenja demokratski izabrane vlasti u BiH i „zaštite“ Srba u Hrvatskoj i BiH.¹⁷² Armija je do druge polovice 1991. u BiH stvorila uvjete u kojima je mogla planski provoditi aktivnosti koje su smatrane njenim interesima.¹⁷³

6.3. Izetbegović i JNA

BiH je bila samo jedna od republika s kojom je JNA surađivala samo kad je to bilo potrebno Armiji.¹⁷⁴ Politikom za očuvanje Jugoslavije se vodio Alija Izetbegović koji se u jednome razdoblju slagao i s formiranjem „asimetrične federacije“ bez zapadnih republika Hrvatske i Slovenije.¹⁷⁵ Armija je u siječnju 1992. zahtijevala procjenu stanja u budućem razvoju događaja s naglaskom na nacionalne stranke u BiH i Makedoniji.¹⁷⁶ Obzirom na to da JNA Makedonija nije zanimala, da se zaključiti da se zahtjev odnosio samo na BiH zbog straha od eskaliranja sukoba u BiH prije nego JNA razriješi situaciju u Hrvatskoj u svoju korist.¹⁷⁷ Ustav i važeći zakoni i odredbe saveznih republika Jugoslavije u vezi TO-a, opće mobilizacije i općenarodne

---

¹⁶⁸ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 152.; BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 97.-98.

¹⁶⁹ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 152.

¹⁷⁰ *Isto*, 152.

¹⁷¹ BOROŠOVIĆ, Muhamed. *Rat u Bosni i Hercegovini: politički aspekti*. Zadar: Zadarska tiskara d.d., 2000., 22.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 271.

¹⁷² MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 371.

¹⁷³ ŠADINLIJA, Mesud. „Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992.“ Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013., 789.

¹⁷⁴ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 371.

¹⁷⁵ TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2017., 35.

¹⁷⁶ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 362.

¹⁷⁷ *Isto*, 362.-363.

obrane su previdile situaciju u kojoj bi JNA mogla napasti SR BiH ili neku drugu saveznu republiku.¹⁷⁸ Također, odnos između JNA i političkog vodstva Muslimana se može okarakterizirati kao uzajamno izbjegavanje sukoba.¹⁷⁹ Izetbegović je bespogovorno ispunjavao uvjete koje je JNA postavljala, gledajući prvenstveno interese muslimanskog naroda u BiH. Naknadno je izjavio da je njegov glavni motiv očuvanja Jugoslavije taj što je bošnjački narod naseljen u susjednim republikama te da cijepanje Jugoslavije znači i cijepanje bošnjačkog naroda.¹⁸⁰ Za razliku od mobilizacije koju su provodile republike i općine, zapovjedništvo JNA bilo je centralizirano.¹⁸¹ Ustavno pravo svake republike je bilo da republika nije dužna predati regrutne spiskove općinske vojne evidencije JNA.¹⁸² Makedonska republička vlast je na zahtjev JNA odbila predati spiskove za razliku od Alije Izetbegovića.¹⁸³ Na TV dnevniku Izetbegović je mobilizaciju bosanskohercegovačkih novaka prepustio svakom Muslimanu (Bošnjaku) kao njegov osobni izbor, pri čemu je izrazio da on „svoga sina ne bi poslao na odsluženje vojnoga roka u JNA“.¹⁸⁴ Prema Muhamedu Borogovcu, Alija Izetbegović je time izdao Ustav Bosne i Hercegovine.¹⁸⁵

6.4. Nepovjerenje između hercegovačkih Hrvata i JNA

Tijekom 1990. godine u Posušju i Lištici (Široki Brijeg) građani su se pobunili protiv JNA.¹⁸⁶ Prosvjed je organiziran kako bi se prikazalo nezadovoljstvo građana u odluci JNA da oduzme oružje TO.¹⁸⁷ Protest u Posušju je brojao oko tisuću ljudi koji su tijekom prosvjeda klicali HDZ-u i Franji Tuđmanu.¹⁸⁸ Za vrijeme prosvjeda u Splitu 6. svibnja 1991. i blokadama Komande Vojnopomorske oblasti i Ratne luke Lora, u metežu je ubijen vojnik.¹⁸⁹ Zahtjevi

---

¹⁷⁸ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996.* Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 51.

¹⁷⁹ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 372.

¹⁸⁰ TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: Politička strategija Alije Izetbegovića.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2017., 35.-36.

¹⁸¹ BOROGOVAČ, Muhamed. *Rat u Bosni i Hercegovini: politički aspekti.* Zadar: Zadarska tiskara d.d., 2000., 22.

¹⁸² *Isto*, 22.

¹⁸³ *Isto*, 22.

¹⁸⁴ *Isto*, 22.

¹⁸⁵ *Isto*, 22.

¹⁸⁶ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine.* Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 271.

¹⁸⁷ *Isto*, 271.

¹⁸⁸ *Isto*, 271.

¹⁸⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine.* Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.; „Uzavreli Split“, *Slobodna Dalmacija*, 07. svibanj 1991., 3.

prosvjednika su bili da JNA deblokira Kijevo koje je blokirao „SUP tzv. SAO Krajine“ i da se mještanima toga mjesta donesu neophodna hrana i lijekovi.¹⁹⁰

Nakon ubojstva u Splitu, SSNO u Beogradu podiže borbenu gotovost JNA, mobiliziranja dijela jedinica i „postupanje po pravilima borbene upotrebe“.¹⁹¹ Opiranje bosanskohercegovačkih Hrvata na plansko pozicioniranje i zauzimanje važnih strateških točaka u svrhu kasnijeg napada na Hrvatsku JNA je osjetila zaustavljanjem Desete motorizirane brigade JNA u Pologu iz smjera Mostara prema Lištici (Široki Brijeg).¹⁹² Kolonu od osamdesetak okopnih i borbenih vozila zaustavilo je tisuće civila isključivo hrvatske nacionalnosti iz Lištice (Širokog Brijega) te okolnih sela.¹⁹³ U mjestu Polog, u blizini razgraničenja općina Lištice i Mostara postavljene su barikade od raznih vozila.¹⁹⁴ Sekretar Općinskog sekretarijata za narodnu obranu u Mostaru, Branko Bandić, je izjavio da je uobičajeno da vojne vlasti o redovitim vojnim vježbama obavijeste gradske vlasti.¹⁹⁵ Zapovjednik brigade Milojko Pantelić je izjavio da se njegove jedinice nalaze samo u izvršavanju radnih zadataka te da „nema ništa prikriveno što bi trebalo podgrijevati strasti i ogorčenje stanovnika Lištice“.¹⁹⁶ Prisutni civili su uzvikivali „Nema prolaza“, „Oslobodite Kijevo“ i „Ne damo Široki Brijeg“.¹⁹⁷ Posrednik između prosvjednika i JNA bio je predsjednik Skupštine općine Anđelko Mikulić.¹⁹⁸ Građani su zahtijevali od konvoja da se vrati u mostarsku vojarnu, a JNA je zahtijevala da konvoj prođe u svrhu odrađivanja vojne vježbe.¹⁹⁹ Stjepan Kljuić je drugi dan blokade neuspješno zatražio od okupljenih da maknu barikade i mirno se

---

¹⁹⁰ „Uzavreli Split“, *Slobodna Dalmacija*, 07. svibanj 1991., 3.; „Blokirano Kijevo“, *Slobodna Dalmacija*, 01. travanj 1991., 7.

¹⁹¹ „Podignuta borbena gotovost armije“, *Slobodna Dalmacija*, 07. svibanj 1991., 2.; MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 251.

¹⁹² LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.; PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 171.

¹⁹³ Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.

¹⁹⁴ „Tenkovi tutnje Mostarom“, *Slobodna Dalmacija*, 08. svibanj 1991., 7. autori M. M. Šakota i Dž. Kolukčija

¹⁹⁵ *Isto*, 7.

¹⁹⁶ *Isto*, 7.

¹⁹⁷ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 188.; „Tenkovi tutnje Mostarom“, *Slobodna Dalmacija*, 08. svibanj 1991., 7. autori M. M. Šakota i Dž. Kolukčija

¹⁹⁸ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.

¹⁹⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.; LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 188.; „Mir visi o konopcu“, *Slobodna Dalmacija*, 09. svibanj 1991., 7. autori Dževad Kolukčija, Mirjana Marić-Šakota

raziđu zbog čega je izviždan.²⁰⁰ U napetoj atmosferi, treći dan blokade, stigli su Alija Izetbegović, Jure Pelivan i Mariofil Ljubić.²⁰¹ Tijekom blokade u Pologu, JNA je izvela helikopterski desant i zauzela bitnije strateške točke u okolici Širokoga Brijega i zatvorila glavne komunikacijske pravce.²⁰² Desantnim djelovanjem situacija se zakomplicirala na način da su počele kolati i glasine da „vojnici već ulaze u kuće“, što je demantirano od strane Mariofila Ljubića, a ljudi su zamoljeni da ne nasjedaju na provokacije.²⁰³ Izetbegovićevim govorom da je „od armije dobio čvrsta uvjerenja da je tenkovski ešalon samo na putu do Kupreškog polja gdje ima vojnu vježbu i da pritom neće ući ni u jednu kuću“ i Tuđmanovim brzojavom u kojem moli ljude pozivom da „hrvatski narod ostane miran i dostojanstven, da čeka daljnje smjernice pa upute i naloge“ u svrhu zaštite „čitavog hrvatskog naroda“, Hrvati su propustili vojnu kolonu.²⁰⁴ Izetbegović je pridobio hrvatski narod izjavama poput: „Vi ste moj narod, ja sam vaš“ i „Ja izdati ne znam“.²⁰⁵ JNA je ovaj čin smatrala izuzetno neprijateljskim i agresivnim.²⁰⁶ Zaustavljanje konvoja JNA u Pologu naišlo je na veliko neodobranje u dijelu medija te je blokada "ukrašavana" vulgarnim epitetima.²⁰⁷ Senad Avdić je u *Bosanskim pogledima* zaustavljanje tenkova u Pologu nazvao „kurčenjem“.²⁰⁸

---

²⁰⁰ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 188.

²⁰¹ „Uskrsli“ i padobranci“, *Slobodna Dalmacija*, 10. svibanj 1991., 6.

²⁰² LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 188.

²⁰³ „Uskrsli“ i padobranci“, *Slobodna Dalmacija*, 10. svibanj 1991., 6.

²⁰⁴ „Uskrsli“ i padobranci“, *Slobodna Dalmacija*, 10. svibanj 1991., 6.; LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 188.; „Narod je ionako pobjednik“, *Slobodna Dalmacija*, 10. svibanj 1991., 6.

²⁰⁵ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.

²⁰⁶ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 189.

²⁰⁷ *Isto*, 189.

²⁰⁸ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 315.

7. „UVEZENI“ STRAH

Hrvati, Muslimani (Bošnjaci) i Srbi su imali drugačija mišljenja, pristupe i stavove o druga dva naroda i prema jugoslavenskim institucijama i JNA tijekom 1990. i 1991. godine. Stanje u BiH se pogoršavalo istovremeno kao i stanje u Hrvatskoj.²⁰⁹ Početkom 1991. se bilježi 250 slučajeva diljem BiH o glasinama o naoružavanju skupina po nacionalnoj osnovi.²¹⁰ U drugoj polovici 1991. dolaskom pričuvnika JNA iz Srbije i Crne Gore, broj slučajeva o uznemiravanju stražara i postrojbi JNA po Hercegovini, broj provala i nekontrolirane uporabe oružja evidentirano je preko 900 slučajeva.²¹¹

Incidenti vezani uz područja multietničkih zajednica su u medijima okarakterizirani kao „nacionalistički“ te se o njima vrlo opširno pisalo. Zanimljivost je kako se kod međunacionalnih incidenata u kojima su sudjelovali Hrvati potencirala nacionalna pripadnost Hrvata, dok se Muslimani i Srbi uglavnom „usputno“ spominju u izvještajima. Glasine koje su se rapidnom brzinom širile među stanovnicima Hercegovine su čak dovodile do paranoičnog stanja u kojemu su stanovnici iz naselja većinski naseljenim druga dva naroda „bježali“ prema naseljima većinski naseljenim nacionalnostima kojima su se „izbjeglice“ izjašnjavale.²¹² U srpnju 1990. došlo je do sukoba u Ljubuškom nakon poraza Jugoslavije od Argentine na Svjetskom prvenstvu u Italiji.²¹³ Slobodna Dalmacija piše kako je sa proslave dobre igre Jugoslavije u Čapljini „Jedna grupa, uglavnom mladih ljudi, u pedesetak automobila sa zastavama i Titovom slikom pošla je i u pravcu Ljubuškog.“²¹⁴ U Ljubuškom su građani planirali održavanje javne tribine HDZ-a koju su vlasti zabranile.²¹⁵ U trenucima općeg nezadovoljstva zbog zabrane tribine, a sa druge strane proslava dobre igre Jugoslavije su dovele do nereda. Kolona je uz glasno trubljenje, povike „Ovo je Jugoslavija“, pjevanje jugoslavenskih pjesama i psinke prolazila naseljima prema Ljubuškom.²¹⁶ Prema tvrdnjama u službenoj izjavi Hrvatske demokratske stranke (dalje: HDS), čak se klicalo i Slobodanu Miloševiću.²¹⁷ Nadalje, navodi se da je u obližnjem kafiću nazočnim gostima jedan od sudionika kolone uzviknuo „Pa gdje su

---

²⁰⁹ MARIJAN, Davor. „Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992.“ Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008., 374.

²¹⁰ *Isto*, 374.

²¹¹ *Isto*, 374.

²¹² „Glasine pokreću zbjegove“, *Slobodna Dalmacija*, 12. veljača 1991., 4. autor Dž. Kolukčija

²¹³ *Isto*, 272.

²¹⁴ „Napad na navijače“, *Slobodna Dalmacija*, 02. srpanj 1990., 3.

²¹⁵ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 272.

²¹⁶ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 272.

²¹⁷ „O provokatorima ni jedne riječi“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.

te ustaše?“ pri čemu su uslijedile reakcije i sukobi sa članovima kolone.²¹⁸ Kolonu auta je, po službenoj izjavi općinskog SUP-a „napala skupina od oko 400-500 mladih ljudi od kojih su podnesene prijave protiv četvero osoba.²¹⁹ Oštećena je većina automobila, spaljena je jugoslavenska zastava i ozlijeđen je Mirza Kudra, nogometaš čapljinskog „Borca“. ²²⁰ Naknadno je utvrđeno da je kolonu sjedeći na haubi automobila na čelu kolone predvodio Srbin Žarko Spahić, šef kriminalističke službe stanice JS Čapljina.²²¹ Žarko Spahić je po navodima nekih članova milicionara iz Ljubuškog poznat po ranijim incidentima.²²² Spahić se povezuje sa premlaćivanjem skupine maturanata ljubuške gimnazije u Ljubuškom 1973. godine.²²³ Bez znanja SJS-a Ljubuški su u grad poslana pojačanja milicije iz Čapljine, Gruda i Čitluka, dok je u stanju pripravnosti čekao poseban odred milicije u Čitluku.²²⁴ SJS Ljubuški je za pojačanja i „specijalce“ u Čitluku saznala privatnim kanalima.²²⁵ Izvršni odbor Čapljine nije imao službene informacije o incidentu.²²⁶ IO SO Čapljina je zahtijevao od Republičkog sekretarijata BiH da „preko stanica javne sigurnosti u Ljubuškom i Čapljini utvrdi činjenično stanje i o tome izda saopćenje za javnost.“²²⁷ Predsjedništvo OK SK Čapljina je osudilo „vandalski čin“ te je sudionicima napada na kolonu prišivena etiketa „jake doze primitivizma i nacionalističkih strasti.“²²⁸ Također se u članku spominje „da je prije dvadesetak dana kolona pristalica HDZ-a prošla veoma bučno kroz Čapljinu, a da se pri tome nije desio ni jedan incident.“²²⁹ Neven Anđelić u knjizi *Bosna i Hercegovina između Tita i rata* govori kako je sredinom 1990. većina građana BiH bila za saveznu državu, a Hrvati iz zapadne Hercegovine su bili izuzetak te su oni „najekstremnije ustaše i hrvatski fašisti“.²³⁰

---

²¹⁸ *Isto*, 15.

²¹⁹ „Četvorica prijavljena“, *Slobodna Dalmacija*, 03. srpanj 1990., 6.

²²⁰ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 272.; „Napad na navijače“, *Slobodna Dalmacija*, 02. srpanj 1990., 3.; „Četvorica prijavljena“, *Slobodna Dalmacija*, 03. srpanj 1990., 6.

²²¹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 272.-273.; „O provokatorima ni jedne riječi“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.

²²² „O provokatorima ni jedne riječi“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 273.

²²³ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 273.

²²⁴ *Isto*, 273.

²²⁵ „O provokatorima ni jedne riječi“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.

²²⁶ „Bez službene informacije o incidentu“, 04. srpanj 1990., 3.

²²⁷ *Isto*, 3.

²²⁸ *Isto*, 3.

²²⁹ „Bez službene informacije o incidentu“, 04. srpanj 1990., 3.; „Kad zastave postanu – motke“, *Slobodna Dalmacija*, 07. srpanj 1990., 17.

²³⁰ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 340.

Dan poslije na skupu HDZ-a u Posušju se dogodio novi incident.²³¹ Dušan Mandrapa, po nacionalnosti Srbin, je tijekom izlaganja doktora Davora Perinovića „zvižducima izrazio neslaganje s dijelom izlaganja dra Perinovića“ dok je čekao autobus nedaleko od skupa HDZ-a.²³² Prema njegovima tvrdnjama, grupa od stotinjak sudionika mitinga je krenula na njega i počela ga je maltretirati, pljuvati i udarati nogama i rukama.²³³ Tvrdio je da ga je od linča „spasio milicioner u civilu“.²³⁴ IO HDZ-a Posušje je demantiralo izvješće Tanjuga da su članovi skupa napali prolaznika, već da se „i u ovom slučaju radilo o namještenoj i dobro smišljenoj provokaciji.“²³⁵ Dušan Mandrapa je, prema navodima inicijativnog odbora HDZ-a Posušje, „provocirao ljude, te najgrublje vrijeđao nacionalne osjećaje nazočnika zviždeći im i psujući im hrvatsku i ustašku majku“.²³⁶ Iako je u prethodnom izvješću Slobodne Dalmacije navedeno ime i prezime osobe koja je izazvala incident, navedeno je samo da ga je „spasio milicioner u civilu“ ne otkrivajući identitet milicionera.²³⁷ Prilikom izlaganja člana središnjeg odbora i koordinatora izborne kampanje za Zapadnu Europu Joze Primorca je izazvan incident, pri čemu je Tanjug pogrešno izvijestio a Slobodna Dalmacija prenijela vijest.²³⁸ Inicijativni odbor HDS-a dao je izjavu za javnost u kojemu tvrde da su dva incidenta „režirana“ od strane SK BiH sa ciljem zaustavljanja demokratskih procesa i pokušaja za uvođenjem izvanrednog stanja.²³⁹

Tijekom 1990. i 1991. bosanskohercegovački Srbi na čelu sa predsjednikom regionalnog odbora SDS-a i trebinjske Općinske skupštine Božidarom Vučurevićem su doprinijeli stvaranju podloge za osjećaj ugroženosti Srba u Hercegovini. U selu Nadanići kod Gackoga 1990. godine organiziran je osnivački skup SDS-a toga područja.²⁴⁰ Na skupu je sudjelovalo oko sedam tisuća stanovnika gatačkih sela i okolice te gosti iz ostalih krajeva BiH.²⁴¹ U govorima članova SDS-a BiH Vlado Crnogorac, Profesor Velibor Ostojčić, Mile Škero i Dragan Vašković su izrekli dosta uvredljivih riječi usmjerenih prema Hrvatskoj, Sloveniji, Anti Markoviću i Titu.²⁴² SDS je organizirao samoprozvani „Sabor Srba“ u

---

²³¹ *Isto*, 273.

²³² LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Ininitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 273.; „Batine zbog zvižduka“, *Slobodna Dalmacija*, 03. srpanj 1990., 6.

²³³ „Batine zbog zvižduka“, *Slobodna Dalmacija*, 03. srpanj 1990., 6.

²³⁴ *Isto*, 6.

²³⁵ „Zvižduci i psovke“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Ininitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 273.

²³⁶ „Zvižduci i psovke“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.

²³⁷ „Batine zbog zvižduka“, *Slobodna Dalmacija*, 03. srpanj 1990., 6.

²³⁸ „U Posušju bez zabrane“, *Slobodna Dalmacija*, 03. srpanj 1990., 6., autor T.B.; Zvižduci i psovke“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.

²³⁹ „O provokatorima ni jedne riječi“, *Slobodna Dalmacija*, 06. srpanj 1990., 15.

²⁴⁰ „Stranačka grupiranja“, *Slobodna Dalmacija*, 04. kolovoz 1990., 3. autor Dž. K.

²⁴¹ *Isto*, 3.

²⁴² *Isto*, 3.

Nevesinju, na kojemu se okupilo oko osam tisuća Srba iz više bosanskohercegovačkih općina.²⁴³ Na skupu je govor održao i dr. Radovan Karadžić, koji je rekao kako Srbi ne mogu dopustiti „da negdje budemo manjina, zato što naša crkva, kultura i ćirilica izazivaju naše neprijatelje.“²⁴⁴ Borislav Žerajić je izjavio da ako „je Nevesinje bilo spremno objaviti rat NDH, zašto ne bi i sadašnjoj Hrvatskoj“ te da će „se u slučaju konfederativne Jugoslavije Srbi u Bosni i Hercegovini boriti za prisajedinjenje braći u Crnoj Gori i Srbiji.“²⁴⁵ Na skupu je najavljeno da je pokrenuta i inicijativa za udruženjem svih srpskih bosanskohercegovačkih stranaka te da će se formirati i „Komisija za dobrovoljačke odrede“ koja bi u slučaju rata u Hrvatskoj regrutirala dobrovoljce za pomoć Srbima u Hrvatskoj i Kninu.²⁴⁶

Krajem siječnja 1991. održan je sastanak predstavnika srpskih stranaka zbog izbjeglica iz „zapadne Hercegovine“.²⁴⁷ Na sastanku je utvrđeno da se Hrvati u zapadnoj Hercegovini naoružavaju, a da Srbi iz zapadne Hercegovine bježe prema istočnoj Hercegovini zbog straha od naoružanih Hrvata.²⁴⁸ Iako nitko od ispitanih „izbjeglica“ nije osobno vidio naoružavanje Hrvata, dovoljne su bile glasine da „zaštitu“ potraže u čapljinskom garnizonu JNA.²⁴⁹ Zbog glasina su „izbjegli“ Srbi tražili zaštitu i oružje čapljinskog garnizona „uz nakanu, da ako ne budu zaštićeni od Armije, traže oružje i sami se brane“.²⁵⁰ Po navodima „izbjeglica“ (koji novinaru nisu odali svoj identitet), kavane „čiji su vlasnici Srbi razbijaju se, za katolički Božić puca se oko naših kuća, provociraju se i djeca u školi“.²⁵¹ Ispostavilo se da se radi o pedesetak Srba sa područja Metkovića i okolice, odnosno sa područja RH.²⁵² Izbjegli su sa područja Metkovića u Nevesinje zbog straha od mobilizacije rezervnog sastava policije u RH.²⁵³ Po navodima načelnika nevesinjskoj SJS-a Žarka Lakete, neki su „potražili utočište u Trebinju, Bileći pa i Crnoj Gori“.²⁵⁴ U Stocu se u srpskim selima govorilo o „međusobnim spiskovima za ubijanje, dolasku redarstvenika iz Hrvatske i slično.“²⁵⁵

---

²⁴³ „Ujedinjenje svih srpskih stranaka?“, *Slobodna Dalmacija*, 26. kolovoz 1990., 4. autor M.M. Šakota

²⁴⁴ *Isto*, 4.

²⁴⁵ *Isto*, 4.

²⁴⁶ *Isto*, 4.

²⁴⁷ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 296.

²⁴⁸ *Isto*, 296.

²⁴⁹ „Seoba u sjeni oružja“, *Slobodna Dalmacija*, 02. veljače 1991., 14.-15. autor Marijana Marić-Šakota

²⁵⁰ *Isto*, 15.

²⁵¹ *Isto*, 15.

²⁵² LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 296.

²⁵³ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 296.

²⁵⁴ „Seoba u sjeni oružja“, *Slobodna Dalmacija*, 02. veljače 1991., 14.-15. autor Marijana Marić-Šakota

²⁵⁵ „Glasine pokreću zbjegove“, *Slobodna Dalmacija*, 12. veljače 1991., 4. autor Dž. Kolukčija

U veljači 1991. godine organiziran je trebinjski „Miting podrške i upozorenja – Miting za Jugoslaviju“ gdje se Vučurević u svome govoru obrušio na grad Dubrovnik i Dubrovčane.²⁵⁶ Izjavio je da Dubrovčani vrše progone Srba te „dođe Tuđman, bratimljenje presta, nema bratstva, nema prijateljstva. Pa zar je sve u jednoj osobi?“²⁵⁷ Prisutni su burno odobravali i podržavali govor dok je Vučurević rekao da je Dubrovnik srpski te da onaj tko se „jučer doselio u Dubrovnik“ uz pomoć novih vlasti tjera one čiji su se „djedovi rađali u Dubrovniku“.²⁵⁸ U općini Čapljina se dogodilo do neslaganja oko podjele vlasti. Predsjednik čapljinskog ogranka SDS-a BiH i potpredsjednik regionalnog odbora za Hercegovinu doktor Vidoje Ijačić je bio nezadovoljan funkcijama koje su SDS-u kao trećoj najbrojnijoj stranci ponudio HDZ koji je osvojio natpolovičnu većinu na izborima.²⁵⁹ U selu Klepci pokraj Čapljine lokalni Srbi su postavili barikade na prometnici sa 25. na 26. siječanj 1991. godine.²⁶⁰ Dr. Ijačić je izjavio da je postavljanje barikada „samoorganizovano“ te da to nije vezano uz čapljinski SDS BiH, ali da su barikade postavljene protiv „svih koji siju strah“.²⁶¹ Gradske vlasti su provele istragu i ustanovile da milicijske patrole nisu uočile ništa sumnjivo što bi moglo opravdati takav strah i paniku paravojnih jedinica među stanovnicima Hercegovine.²⁶² Mještani Prebilovaca, većinski srpskog stanovništva su bili odlučni u tome da „više neće dozvoliti iznenađenje kao 1941. godine.“²⁶³ Očekivali su „siguran napad Hrvata kao odmazdu za hapšenje članova HDZ-a u Hrvatskoj.“²⁶⁴ U Nevesinju i Gacku se pričalo o „spiskovima za istrebljenje Srba i Muslimana.“²⁶⁵ Dodatnu motiviranost panici među Srbima donio je i Odbor za vađenje kostiju.²⁶⁶ Tijekom govora na osnivačkoj skupštini SDS-a BiH u Sarajevu, predsjednik SDS-a Jovan Rašković je najavio „vađenje kostiju iz jama“ te je nakon toga pod okriljem SDS-a osnovan Odbor za vađenje kostiju.²⁶⁷ Od rujna do prosinca 1990. godine pod patronatom Srpske pravoslavne (dalje SPC) crkve i SDS-a Odbor za vađenje kostiju je izvršio iskapanja na desetak hercegovačkih jama.²⁶⁸ Vršena su iskapanja u hercegovačkim jamama diljem

---

²⁵⁶ „Tko ruši mostove?“, *Slobodna Dalmacija*, 05. veljače .1991., 8., autor L. Brailo

²⁵⁷ *Isto*, 8.

²⁵⁸ *Isto*, 8.

²⁵⁹ „Glasine pokreću zbjegove“, 12. veljača 1991., 4. autor Dž. Kolukčija

²⁶⁰ *Isto*, 4.

²⁶¹ *Isto*, 5.

²⁶² *Isto*, 4.

²⁶³ *Isto*, 4.

²⁶⁴ *Isto*, 4.

²⁶⁵ *Isto*, 4.

²⁶⁶ *Isto*, 4.

²⁶⁷ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Informatika; Hrvatski institut za povijest, 2013., 261.

²⁶⁸ *Isto*, 188.

Hercegovine u koja su bacani Srbi, poput Gornje Kukauše, Šurmanaca i Bivoljieg brda.²⁶⁹ U selu Prebilovcima je planirana izgradnja zajedničke spomen-kosturnice.²⁷⁰ U tijeku opće panike i međunacionalnog povjerenja, Vučurević je u „Glasu Trebinja“ optužio HDZ za uvoz ilegalnog oružja i naoružavanje Hrvata zapadne Hercegovine.²⁷¹ Rekao je da do smirivanja situacije može doći ako Hrvati „pridonesu jednostavno: treba da odlože oružje, operu ruke (od zločina) i osude one koji su pripremali genocid.“²⁷²

Tijekom 1990. i 1991. godine Muslimani su se većinom usredotočili na osnivanje podružnica SDA diljem cijele Hercegovine. SDA je na osnivačkim skupovima u Ponoru kod Nevesinja i u naselju Fazlagića Kula u općini Gacko započela osnivanje podružnica u istočnoj Hercegovini.²⁷³ Skupovi su protekli mirno, sa naglaskom na interese stranke o borbi za „prava i interese Muslimana u BiH“, ravnopravnost svih građana te za BiH koja „mora osigurati svoju punu suverenost“.²⁷⁴ Član IO SDA za BiH u Čapljini na skupu u Čapljini rekao da SDA želi „demokraciju i nacionalnu samobitnost Muslimana“ u okvirima „BiH i Jugoslavije“.²⁷⁵ Član IO SDA Omer Behmen je u svome izlaganju javno kritizirao Antu Markovića za njegov govor na Kozari zato što „ni jednom nije spomenuo Muslimane“.²⁷⁶ Omer Behmen je suđeni pripadnik Mladih Muslimana i dopredsjednik SDA.²⁷⁷ Na skupu je utvrđeno da stranka broji oko 350 tisuća Muslimana.²⁷⁸ Doktor Tarik Muftić je također kritizirao Antu Markovića zbog toga što „sa svojim dinarom nikada neće zamijeniti uskraćena prava albanskom narodu na Kosovu“.²⁷⁹ Na osnivačkoj skupštini SDA 10. rujna 1990. u Čapljini okupilo se nekoliko tisuća građana.²⁸⁰ Akademik Muhamed Filipović se, kao i Omer Behmen obrušio na Antu Markovića i rekao da „komunizam definitivno propada“. Salih Čevra je objasnio da „ćirilica nije pismo Muslimana i da s Vukom Karadžićem počinje u stvari nepismenost Muslimana.“²⁸¹ Mubera Dizdarević, predsjednica trebinjskog SDA je uputila kritike Skupštini BiH da ništa ne radi po pitanju

---

²⁶⁹ „Glasine pokreću zbjegove“, 12. veljača 1991., 4. autor Dž. Kolukćija

²⁷⁰ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 188.

²⁷¹ *Isto*, 4.

²⁷² *Isto*, 4.

²⁷³ „Stranačka grupiranja“, *Slobodna Dalmacija*, 04. kolovoz 1990., 4.

²⁷⁴ *Isto*, 4.

²⁷⁵ „Samobitnost Muslimana“, *Slobodna Dalmacija*, 13. kolovoz 1990., 2.

²⁷⁶ *Isto*, 2.

²⁷⁷ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 290.; PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 185.

²⁷⁸ „Samobitnost Muslimana“, *Slobodna Dalmacija*, 13. kolovoz 1990., 2.

²⁷⁹ *Isto*, 2.

²⁸⁰ „Za zajednički život“, *Slobodna Dalmacija*, 10. rujna 1990., 32. autor M. Vego

²⁸¹ *Isto*, 32.

fočanskog „mitingaškog scenarija“²⁸² i zatražila ostavku predsjednika Skupštine BiH Zlatana Karavdića.²⁸³ Predsjednik zagrebačkog SDA profesor doktor Šemsudin Tanković je izjavio da ukoliko „propadne demokracija u Hrvatskoj, BiH ne bi imala šanse“.²⁸⁴

---

²⁸² U Foči su se trajno narušili odnosi između Muslimana i Srba pri čemu su se Srbi masovno okupili na Skupštini *Srpskog pokreta obnove*, dok su Muslimani organizirali masovne vjerske obrede prevođene lokalnim Čelnicima SDA. (LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 274.)

²⁸³ „Za zajednički život“, *Slobodna Dalmacija*, 10. rujan 1990., 32. autor M. Vego

²⁸⁴ *Isto*, 32.

8. PLANOWI O DISOLUCIJI BIH I POČETAK RATA

Novoizabrana demokratska vlast koju su činile tri nacionalne stranke nakon euforije osvajanja izbora i rušenja komunističke vlasti imala je poteškoće u funkcioniranju. Izabrani članovi SDS-a su kako na državnoj razini, tako i na lokalnoj razini, na sve načine pokušavali odugovlačiti sa bilo kakvim izmjenama Pravilnika, Zakona ili prijedloga.²⁸⁵ Alija Izetbegović je na mjestu Predsjednika predsjedništva BiH djelovao isključivo kao član samo jednog naroda u BiH, Muslimana (Bošnjaka). SDA je u cijelom predratnom razdoblju u javnosti bila odlučna da se Jugoslavija održi na okupu i da sva tri naroda budu zadovoljna, dok je iza kulisa radila samo i isključivo na interesima Muslimana. U siječnju 1990. skupina od 84 muslimanska intelektualca je stvorila „Rezoluciju 84“.²⁸⁶ U Rezoluciji su se muslimanski intelektualci javno izjasnili da „stoje uz legalno izabrane političke predstavnike i organe vlasti u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji“ i da je opstanak Jugoslavije ključan i za opstanak i daljnji razvoj svih Muslimana u Jugoslaviji.²⁸⁷ Kod zaustavljanja konvoja vozila u Pologu Izetbegoviću su Hrvati Hercegovine „oprostili“ zbližavanje sa Srbima i otežavanje hrvatskog puta u neovisnost, da bi se Izetbegović odlučio za donošenje konkretnijih odluka u smjeru približavanja Srba i Muslimana.²⁸⁸ Sociolog Šaćir Filandra smatra da se Rezolucijom 84 „uobličavalo bošnjačko političko biće“ i „bosanski patriotski front“.²⁸⁹

8.1. „Historijski sporazum“

Muhamed Filipović i Adil Zulfikarpašić su u dogovoru s Izetbegovićem pokrenuli razgovore sa srpskim političkim vrhom u svrhu izbjegavanja rata i održavanja cjelovitosti BiH.²⁹⁰ Glavni inicijator pregovora bio je Slobodan Milošević kao pokrovitelj sporazuma SDS-a i MBO-a.²⁹¹ Pregovori su vođeni bez prisustva i znanja Hrvata, sa ciljem određivanja daljnje

---

²⁸⁵ BORAS, Franjo. Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina. Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 75.

²⁸⁶ „Neosporiv suverenitet“, *Slobodna Dalmacija*, 08. siječanj 1991., 5.; FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998., 376.

²⁸⁷ „Neosporiv suverenitet“, *Slobodna Dalmacija*, 08. siječanj 1991., 5.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 291.

²⁸⁸ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 314.

²⁸⁹ FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998., 378.-379.

²⁹⁰ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 196.

²⁹¹ ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne 1*. Široki Brijeg: 1997., 300.

budućnosti BiH.²⁹² Pregovori su navodno motivirani Tuđmanovom izjavom za inozemne medije da je najbolje rješenje za jugoslavensku krizu podjela BiH.²⁹³ Održan je niz sastanaka tijekom 1991. godine te je sporazum u konačnici i postignut.²⁹⁴ Adil Zulfikarpašić kao jedan od sudionika tih dogovora imao je stav da Hrvati nisu „opasni“ po muslimanski narod, ali da ako se budu Srbi osjećali ugroženo da je to po Muslimane „životno opasno“.²⁹⁵ Na sastanku je dogovoreno da se prihvati ostanak BiH u Jugoslaviji bez Slovenije i Hrvatske, a da vođe SDS-a odustanu od regionalizacije BiH.²⁹⁶ U najavi „historijskog sporazuma“ Karadžić je izjavio da su „srpska i muslimanska strana suglasne da Bosna i Hercegovina bude cjelovita i potpuno ravnopravna članica jugoslavenske države.“²⁹⁷ Muslimanska strana nije ni oklijevala u promjeni postojećih granica sa svrhom priključenja Sandžaka BiH.²⁹⁸ Muslimanski stav prema sporazumu je, ako se „Kninska krajina priključi Bosni i Hercegovini, tada postavljamo pitanje priključenja Sandžaka Bosni i Hercegovini“.²⁹⁹ Predsjednik HDZ-a BiH Stjepan Kljuić je kritizirao „historijski sporazum“ i rekao da „svi koji žele BiH i ravnopravnost njenih naroda izvole u parlament, koji je jedino mjesto gdje se treba odlučiti o njenoj sudbini i sudbini jugoslavenske zajednice“.³⁰⁰ Glavni tajnik HDZ BiH Ivica Markešić je izjavio da se „Historijskim sporazumom“ ide prema stvaranju Velike Srbije, a da o tome na koju će se stranu svrstati BiH imaju pravo odlučivati samo njeni građani.³⁰¹ Izetbegović i SDA su u konačnici odbili sporazum koji je već nanio veliku štetu u odnosima Hrvata i Muslimana.³⁰² Prije

---

²⁹² PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 204.

²⁹³ MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 46.

²⁹⁴ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 204.; LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 196.

²⁹⁵ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 205.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 291.

²⁹⁶ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 196.

²⁹⁷ „Rat viđen s Kosova“, *Slobodna Dalmacija*, 03. kolovoz 1991., 13. autor Azem Villasi (kolumna)

²⁹⁸ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg-Bosne*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 205.

²⁹⁹ *Isto*, 205.

³⁰⁰ „Europa neće silu“, *Slobodna Dalmacija*, 07. kolovoz 1991., 8. autor G. Todorović

³⁰¹ ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne 1*. Široki Brijeg: 1997., 300.

³⁰² LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 196.

završetka samih dogovora, SDA se oglasila da sporazum nije prihvatljiv jer tijekom tih pregovora nije sudjelovala treća strana (Hrvati).³⁰³

9. PARALIZIRANJE DRŽAVNIH INSTITUCIJA

Zbog zastupnika SDS-a, dnevni red se znao utvrđivati i po dva dana, a kada bi se dnevni red utvrdio, rad Skupštine bi bio prekinut i odgođen za narednih nekoliko dana.³⁰⁴ U Skupštini BiH postojao je ustavni supstitut u obliku Savjeta za zaštitu međunacionalne ravnopravnosti pri čemu je Savjet trebao nadgledati i zaustavljati pokušaje nacionalne majorizacije.³⁰⁵ Da se neka točka prije glasovanja skine s dnevnog reda i uputi Savjetu, bilo je potrebno dvadeset zastupnika.³⁰⁶ Savjet nikada nije bio ni konstituiran, ali su Srbi svaki pokušaj i prijedloge Hrvata i Muslimana koji nisu odgovarali njihovim interesima prosljeđivali Savjetu.³⁰⁷ Koncem siječnja 1991. na Trećoj zajedničkoj sjednici vijeća Skupština SR BiH izabrala je predsjednika Vlade, tri potpredsjednika i 18 članova Vlade.³⁰⁸ Na istoj sjednici Skupštine SR BiH, Klub zastupnika SDA predložio je da se na dnevni red uvrsti proglašenje „Deklaracije o državnoj suverenosti i nedjeljivosti Republike Bosne i Hercegovine (dalje: RBiH) te donošenje ustavnog zakona o nazivu i državnim simbolima RBiH.³⁰⁹ Drugi pokušaj Kluba zastupnika SDA za uvrštavanje Deklaracije krajem veljače 1991. je također blokiran od strane zastupnika SDS-a BiH.³¹⁰

9.1. Raspad centralne vlasti

Jedan od posljednjih pokušaja pomirbe nacionalnih stranaka je uobličeni tekst „Platforme o položaju Bosne i Hercegovine i budućem ustrojstvu jugoslovenske zajednice“.³¹¹ Tekst je uobličila grupa eksperata pod nadležnošću Predsjedništva BiH.³¹² U tekstu je jasno definiran položaj BiH o ustrojstvu buduće jugoslavenske zajednice i mogućeg ratnog sukoba

---

³⁰³ MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 46.

³⁰⁴ BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička republika Bosna i Hercegovina.* Mostar: Slobodan Praljak, 2002., 75.

³⁰⁵ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996.* Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 100.

³⁰⁶ *Isto*, 100.

³⁰⁷ *Isto*, 100.

³⁰⁸ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti.* Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 177.

³⁰⁹ *Isto*, 177.

³¹⁰ MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 44.

³¹¹ „Bosna neće biti ničiji protektorat“, *Slobodna Dalmacija*, 23. kolovoz 1991., 8. autor Goran Todorović

³¹² *Isto*, 8.

Hrvatske i Srbije.³¹³ Hrvatski zastupnici se nisu slagali sa tekstom zbog toga što tekst govori isključivo o „budućoj jugoslavenskoj zajednici“ prema kojoj bi BiH i sa ostatkom knje Jugoslavije potpisala konvencije o suverenosti BiH te nepovredivosti i nepromjenjivosti sadašnjih granica republika.³¹⁴ Klubu zastupnika SDS-a BiH tekst nije odgovarao zbog toga što se Platforma kosi sa programskim načelima stranke, a to je da je u novoj jugoslavenskoj zajednici „prihvatljiva samo BiH kao federalna jedinica u sastavu SFRJ“.³¹⁵ U slučaju sukoba između Hrvata i Srba, BiH bi, kao i svi njeni građani ostala neutralna i „nudila posredničke usluge“.³¹⁶

9.2. Dolazak rezervista u Hercegovinu

Krajem rujna 1991. godine na područje Hercegovine pristižu dijelovi srpskih i crnogorskih rezervista Titogradskog (2.) i Užičkog korpusa.³¹⁷ Oko sedam tisuća³¹⁸ pripadnika oklopnih i tenkovskih snaga stižu na područje između Ravnog i Zavale te se pozicioniraju u smjeru Ravnog.³¹⁹ Dolaskom rezervista, političko-sigurnosna situacija na području Hercegovine se naglo pogoršala. Prvotno, rezervisti su na područje Hercegovine došli „da bi osigurali mostarski aerodrom kao stratešku točku JA“.³²⁰ Prema selima Dračevice, Gnojnice, Rodoč i Jasenice rezervisti su iz smjera mostarskog aerodroma otvorili paljbu.³²¹ To je dovelo do bježanja „više tisuća ljudi tih sela“ kao i Hrvata i Muslimana sa područja istočne Hercegovine u Mostar.³²² Vladina delegacija koja se sastojala od potpredsjednika vlade Rusmira Mahmutćehajića, ministra obrane Jerke Doke, ministar za promet i veze Tomislava Krstičevića i zamjenika ministra MUP-a Vitomira Žepinića je odlučila održati sastanak sa rezervistima.³²³ Delegacija je pri susretu s rezervistima vrijeđana, a pri odlasku su ispraćeni povcima: „Ovo više nije Bosna i Hercegovina, već Crna Gora“.³²⁴ Također, rezervisti su

---

³¹³ *Isto*, 8.

³¹⁴ *Isto*, 8.-9.

³¹⁵ *Isto*, 9.

³¹⁶ *Isto*, 8.-9.

³¹⁷ „Rezervisti iz Crne Gore teroriziraju Hercegovinu“, *Slobodna Dalmacija*, 23. rujan 1991., 8. autori M.M. Šakota, Dž. Kolukčija; LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 202.

³¹⁸ Po drugim izvorima piše da je broj rezervista koji su došli u Hercegovinu od 10, 12 ili 20 tisuća.

³¹⁹ „Rezervisti iz Crne Gore teroriziraju Hercegovinu“, *Slobodna Dalmacija*, 23. rujan 1991., 8. autori M.M. Šakota, Dž. Kolukčija; LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992., 61.

³²⁰ „Rezervisti iz Crne Gore teroriziraju Hercegovinu“, *Slobodna Dalmacija*, 23. rujan 1991., 8. autori M.M. Šakota, Dž. Kolukčija

³²¹ *Isto*, 8.

³²² *Isto*, 8.

³²³ „Vojni vrh gomila trupe“, *Slobodna Dalmacija*, 24. rujan 1991., 8. autori M. Marić, Dž Kolukčija

³²⁴ *Isto*, 8.

razoružali patrolu MUP-a BiH koja je došla izviditi situaciju, kao i starješinu čapljinškog garnizona Mišu Bandžulića koji je isto „morao bježati“.³²⁵ U Opličićima kod Stoca su pljačkali lokalno stanovništvo tako da su „upadali u kuće, voćnjake i vinograde, krali što su stigli i maltretirali stanovništvo, presretali automobile i pustošili njihove prtljažnike“.³²⁶ Jedan od starješina titogradskog korpusa je za Yutel izjavio da „dolaze sa zadatkom da naprave tampon-zonu“ između „nenaoružanih Srba i do zuba naoružanih Muslimana i Hrvata“.³²⁷ Slobodna Dalmacija piše da su krajem rujna nakon dolaska rezervista, srpski, crnogorski i istočnohercegovački mediji naklonjeni Srbima prenosili vijesti da je „velik broj rezervista iz Crne Gore poginuo u Hercegovini“, „da su Muslimani uhitili 13 rezervista koji su nestali bez traga“ te kao posljednju, vijest o smrti rezervista Momira Bakrača koji je „poginuo u okršaju s civilima kod Domanovića“.³²⁸ Bakrač je poginuo prilikom pokušaja pljačkanja kuće kod Domanovića pri čemu je vlasnik kuće ubio Bakrača a još jednog rezervistu lakše ranio.³²⁹

9.3. „Zapamtite, ovo nije naš rat!“

Božidar Vučurević, gradonačelnik Trebinja i čelnik SDS-a za istočnu Hercegovinu je izjavio da „neće osporavati“ napade na hrvatska sela u trebinjskoj i dubrovačkoj općini.³³⁰ Također je rekao i da ukoliko pogine jedan vojnik u okolini Dubrovnika, srušiti sva hrvatska sela u trebinjskoj općini.³³¹ Od 1. listopada 1991. započinje napad na Dubrovnik iz smjera istočne Hercegovine.³³² Rezervisti pristigli u Hercegovinu u rujnu 1991. godine su predstavljali glavne snage napada na Dubrovnik i na hrvatska sela i naselja u općini Trebinje.³³³ Nakon sukoba u Čepikućama 1. listopada 1991., idući dan rezervisti su uhitili 13 muškaraca sa područja Ravnoga.³³⁴ Iako rezervisti nisu imali nikakvih sumnji o prisutnosti MUP-a Hrvatske i Narodne garde Hrvatske, maltretirali su zarobljenike i prijetili im da će ih klati, mučiti i ubijati

---

³²⁵ „Rezervisti iz Crne Gore teroriziraju Hercegovinu“, *Slobodna Dalmacija*, 23. rujan 1991., 8. autori M.M. Šakota, Dž. Kolukčija

³²⁶ *Isto*, 8.

³²⁷ *Isto*, 8.

³²⁸ „Vojni vrh gomila trupe“, *Slobodna Dalmacija*, 24. rujan 1991., 8. autori M. Marić, Dž Kolukčija

³²⁹ *Isto*, 8.

³³⁰ „Dubrovnik – trajna meta“, *Slobodna Dalmacija*, 02. kolovoz 1991., 23. autor Luko Brailo

³³¹ LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992., 61.

³³² LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijelog puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 202.

³³³ *Isto*, 202.

³³⁴ LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992., 61.

ako ne kažu informacije o prisutnosti „mupovaca i gardista“.³³⁵ Nakon bježanja stanovništva sela pješice prema Hutovu, Neumu i Metkoviću započelo je granatiranje Ravnog, a napadi su pojačani 05. listopada.³³⁶ Mještane Franju Vlahinića, Ivu Bukvića i Vladu Burića su natjerali da dovezu poginule iz Čepikuća u Ravno, a u suprotnome ako to ne učine da će Ravno biti srušeno sa zemljom.³³⁷ Nakon razaranja Ravnog, rezerviste je posjetio Vojislav Šešelj.³³⁸ On je dao izjavu za TV Sarajevo u kojem je rekao da „Srbi, Crnogorci i hercegovački Srbi pokazali su da su dostojni stare slave i oni će osloboditi ovaj dio naše zemlje.“³³⁹ Rezervisti su pritom uništili i razorili 22 hrvatska sela i naselja zajedno sa općinskim središtem Ravno.³⁴⁰

Alija Izetbegović je nakon razaranja Ravnog dao na znanje da je stav centralne vlasti da „ono što građani BiH mogu učiniti je da ne sudjeluju u ovome bezumlju“ te da Predsjedništvo „u ime velike većine građana proglašava neutralnost BiH u ovome ratu“.³⁴¹ Izetbegović je svoj govor završio riječima: „Zapamtite, ovo nije naš rat. Neka ga vode oni koji žele da ga vode. Mi ne želimo taj rat“, čime je Izetbegović pogazio obećanje dato u Posušju izjavom „Vjerujte, ja vas nikada neću izdati!“³⁴² Nije spomenuo niti sukobljene strane, niti razaranja Ravnog i napad rezervista na Hercegovinu.³⁴³ Ovime je Izetbegović na cjedilu ostavio hercegovačke Hrvate kojima je rat već kucao na vrata, i tražio da Muslimani ne ulaze u sukob između Srba i Hrvata. Nakon što je Ravno spaljeno i uništeno, a njegovi stanovnici ubijani, protjerani i maltretirani, Izetbegović u funkciji predsjednika Predsjedništva SR BiH nije mogao ostati neutralan, jer je to napad na suverenitet i građane SR BiH.³⁴⁴ Vodstvo HDZ-a BiH na čelu sa Stjepanom Kljuićem također nije imalo odlučan odgovor na razaranja hrvatskih sela u jugoistočnoj

---

³³⁵ LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992., 61.; „Ravno kao Kijevo“, *Slobodna Dalmacija*, 10. listopad 1991., 11. autor P. Grubišić

³³⁶ LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992., 61.; „Jugovojska napala Ravno“, *Slobodna Dalmacija*, 06. listopad 1991., 32. autor M.M.Š.

³³⁷ LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992., 61.; „Ravno kao Kijevo“, *Slobodna Dalmacija*, 10. listopad 1991., 11. autor P. Grubišić

³³⁸ „Jugovojska napala Ravno“, *Slobodna Dalmacija*, 06. listopad 1991., 32. autor M.M.Š.

³³⁹ *Isto*, 32.

³⁴⁰ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 329.

³⁴¹ Izjava Alije Izetbegovića o razaranja Ravnog od strane rezervista, 06. listopad 1991.;

<https://youtu.be/fRAUoqx4tQw>, (od 2:04-2:54), posjećeno 18.06.2023.; „Kroatocid u Hercegovini“, *Slobodna Dalmacija*, 31. listopad/ 01. studeni 1991., 7., autor O. Ramljak

³⁴² *Isto*

³⁴³ MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 82.

³⁴⁴ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijelogla puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 202.

Hercegovini.³⁴⁵ Doneseni su zaključci da će JNA biti proglašena agresorima ukoliko nastave sa ratnim djelovanjem.³⁴⁶ Takav neodlučan stav je doveo do toga da je Kljuić javno iskritiziran u *Hercegovačkom tjedniku* i među članovima HDZ-a te optuživan da je sluga SDA i Izetbegovića.³⁴⁷ Izetbegović je tom izjavom u potpunosti narušio poštovanje među Hrvatima i postao samo vođa Muslimana u BiH.³⁴⁸ Na sjednici Skupštine 14. listopada 1991. koja je trajala do ranoga jutra, Srbi su u potpunosti razotkrili vlastite ciljeve. Najveća rasprava se vodila oko memoranduma SDA o budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice pri čemu BiH „neće prihvatiti nikakvo ustavno rješenje jugoslovenske zajednice u kojoj ne bi istodobno bile i Srbija i Hrvatska.“³⁴⁹ Također, BiH „teži općoj demilitarizaciji“, a tim dvjema smjernicama su se usprotivili zastupnici SDS-a.³⁵⁰ Predsjednik SDS-a BiH Radovan Karadžić je izjavio da je „BiH pošla istim putem kao i Slovenija i Hrvatska“ kako bi to upotrijebili kao argument svijetu „ovo je treća-četvrta republika koja ne želi biti u Jugoslaviji.“³⁵¹ Izetbegović je ustvrdio da se neće odreći ni pod koju cijenu suverenosti BiH.³⁵² Optužbe da SDA i HDZ pokušavaju opravdati odluke o neovisnosti Slovenije i Hrvatske i prikazati ih pravno utemeljenima, Karadžić je pitao Hrvate i Muslimane „uz čije ste se noge vezali misleći da ćete se s njima izvući iz Jugoslavije.“³⁵³ Stav SDS-a bio je taj da svatko tko se zalagao za suverenost BiH, zalagao se i za odcjepljenje od Jugoslavije.³⁵⁴ Karadžić je kao odgovor na suverenost BiH poručio da je: „Put kojim hoćete da odvedete Bosnu i Hercegovinu je ista ona autostrada pakla i stradanja kojim su pošli Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak. Jer muslimanski narod ne može da se odbrani ako bude rat ovde.“³⁵⁵ Izetbegović je rekao da „njegov način izlaganja, njegove poruke možda na najbolji način objašnjavaju zašto mi možda i nećemo da ostanemo u Jugoslaviji“.³⁵⁶

---

³⁴⁵ *Isto*, 203.

³⁴⁶ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 331.

³⁴⁷ *Isto*, 204.

³⁴⁸ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 331.

³⁴⁹ „Kakva će Bosna osvanuti“, *Slobodna Dalmacija*, 16. listopada 1991., 8. autor Goran Todorović

³⁵⁰ *Isto*, 8.

³⁵¹ *Isto*, 8.

³⁵² LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 334.

³⁵³ „Kakva će Bosna osvanuti“, *Slobodna Dalmacija*, 16. listopada 1991., 8. autor Goran Todorović

³⁵⁴ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 334.

³⁵⁵ Govor Radovana Karadžića u Skupštini BiH, 14. listopada 1991.;

<https://www.youtube.com/watch?v=uiA53dGcKaY> (od 0:01-0:24), posjećeno 18.06.2023.

³⁵⁶ Govor Alije Izetbegovića u Skupštini BiH, 14. listopada 1991.;

<https://www.youtube.com/watch?v=uiA53dGcKaY> (od 0:51-1:02), posjećeno 18.06.2023.

Zasjedanje Skupštine se održavalo do kasno u noć.³⁵⁷ Nakon što predsjednik Skupštine Momčilo Krajišnik nije uspio oglasiti kraj zasjedanja, poslanici SDS-a su napustili parlament, a potpredsjednik Mariofil Ljubić je nastavio sa radom.³⁵⁸

---

³⁵⁷ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 335.

³⁵⁸ „Kakva će Bosna osvanuti“, *Slobodna Dalmacija*, 16. listopada 1991., 8. autor Goran Todorović

10. „REGIONALIZACIJA“ I ODGOVOR NA REGIONALIZACIJU

Planovi Srba o stvaranju Srpskih autonomnih oblasti (dalje SAO) na području BiH su u listopadu 1991. došli pred gotov čin. Početna faza formiranja SAO oblasti započela je još u veljači 1991. godine. SDS je 23. veljače 1991. sastavio dokument u kojem je u slučaju sukoba JNA u BiH ili bosanskohercegovačkog puta u neovisnost, pri čemu bi se u srpskim općinama primjenjivali federalni zakoni.³⁵⁹ Zajednica općina Bosanske krajine formirana je 25. travnja 1991., Romanijska zajednica općina 08. svibnja 1991., a zajednica općina Istočne i Stare Hercegovine 27. svibnja 1991. godine.³⁶⁰ Božidar Vučurević je proglašenjem Regionalnog odbora za Hercegovinu i Staru Hercegovinu rekao da „u preuređenju Jugoslavije ona ne bude jedinstvena država, onda će srpski narod aktivirati plan „Stara Hercegovina“.³⁶¹ Po viđenju Regionalnog odbora SDS-a za Hercegovinu i Staru Hercegovinu, Stara Hercegovina je podrazumijevala „teritorij od Foče, Goražda i Kalinovika na istoku, preko Tomislavgrada sve do Sinja na zapadu, pa do dijela crnogorskog primorja na jugu.“³⁶² To je dio strateške podjele Hercegovine i uspostavljanja granice na rijeci Neretvi i jedan od šest ciljeva koje su Srbi postavili za ostvarenje spajanja svih SAO oblasti na području Hrvatske i BiH.³⁶³ Srpski zastupnici u Skupštini SR BiH 24. listopada 1991. su osnovali Skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini.³⁶⁴ Donešene su odluke o tome da je srpski narod odlučio ostati u Jugoslaviji te „Odluka o raspisivanju i provođenju plebiscita srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“.³⁶⁵ Na referendumu u studenom 1991. SDS BiH je objavio da je od 931.000 glasačkih listića 95% birača glasalo za ostanak u Jugoslaviji.³⁶⁶ Izglasano je i da „samo predstavnici Srpske skupštine mogu predstavljati srpski narod Bosne i Hercegovine, u zemlji i inozemstvu.“³⁶⁷ Nakon što je Vlada BiH 20. prosinca 1991. izglasala da se uputi zahtjev Europskoj zajednici za priznanje neovisnosti BiH, srpski članovi Predsjedništva su se

---

³⁵⁹ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 197.

³⁶⁰ „Novi termin – stara Hercegovina“, *Slobodna Dalmacija*, 14. travanj 1991., 32.

³⁶¹ „Stara Hercegovina za nove sukobe“, *Slobodna Dalmacija*, 22. travanj 1991., 7. autor Dž. Kolukčija

³⁶² *Isto*, 7.

³⁶³ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Ininitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 296.

³⁶⁴ *Isto*, 351.

³⁶⁵ *Isto*, 351.

³⁶⁶ „Srbi u BiH za Jugoslaviju“, *Slobodna Dalmacija*, 12. studeni 1991., 7. autor G. Todorović

³⁶⁷ „Radovan Karadžić u Predsjedništvu SFRJ!“, *Slobodna Dalmacija*, 26. listopad 1991., 6. autor G. Todorović

usprotivili.³⁶⁸ Dan poslije, na radu Skupštine srpskog naroda u BiH donešene su dvije odluke: „Odluka da se pristupi formiranju Republike Srpske Bosne i Hercegovine“ i „Odluka o priznanju Republike Srpske Krajine“, a od 9. siječnja 1992. izglasani dokumenti su stupili na snagu.³⁶⁹

10.1. Osnivanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne

Muslimanska (bošnjačka) neutralnost, nemogućnost centralne vlasti u Sarajevu da se odlučnije postavi prema ugrozi suvereniteta BiH od strane JNA i bosanskohercegovačkih Srba i formiranje Skupštine srpskog naroda u BiH je bosanskohercegovačke Hrvate prisililo na samoorganiziranje i samoobranu. Temeljem svega navedenoga, HDZ BiH 1991. formira regionalne zajednice s ciljem stranačkog organiziranja u svrhu obrane BiH.³⁷⁰ U proljeće 1991. HDZ BiH formira Vijeće za obranu i policiju koje je kasnije preimenovano u Sigurnosno vijeće.³⁷¹ Slijedom daljnjih događaja, 10. srpnja 1991. donešena je odluka da se sigurnosna vijeća formiraju i u općinama u svrhu bolje organizacije.³⁷² U rujnu 1991. je osnovan Krizni štab HDZ-a BiH kojemu je funkcija bila vođenje obrane hrvatskog naroda u BiH i nabava naoružanja.³⁷³ Za predsjednika Kriznog štaba imenovan je Stjepan Kljuić, a za potpredsjednika Mate Boban.³⁷⁴ Utemeljene su hrvatske zajednice Posavina, Herceg-Bosna, Usora, Vrhbosna i Srednja Bosna.³⁷⁵ Stjepan Kljuić je kao predsjednik Kriznog štaba bio dužan kontaktirati čelnike SDA i zatražiti njihovo očitovanje o obrani BiH.³⁷⁶ Po napucima Kriznog štaba program djelovanja obrane BiH se trebao razraditi bez obzira na odluku SDA o suradnji sa HDZ-om.³⁷⁷ Zbog nesigurne političko-sigurnosne situacije u Hercegovini i napada na hrvatska sela i naselja u istočnoj Hercegovini, bosanskohercegovačke općine su uputile prosvjed Predsjedništvu BiH,

---

³⁶⁸ „Zahtjev za priznanje nezavisnosti“, *Slobodna Dalmacija*, 21. prosinac 1991., 4.; „Povjerenje Izetbegoviću“, *Slobodna Dalmacija*, 21. prosinac 1991., 4.; LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 351.

³⁶⁹ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 351.

³⁷⁰ PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017., 189.

³⁷¹ *Isto*, 189.

³⁷² *Isto*, 189.

³⁷³ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 352.

³⁷⁴ *Isto*, 352.

³⁷⁵ ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne I*. Široki Brijeg, 1997., 517.

³⁷⁶ LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013., 352.

³⁷⁷ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 209.

vlasti i MUP-u BiH.³⁷⁸ Predstavnicima općina Bugojno, Čapljina, Čitluk, Gornji Vakuf, Grude, Jablanica, Konjic, Kupres, Livno, Ljubuški, Mostar, Neum, Posušje, Prozor, Stolac, Široki Brijeg i Tomislavgrad su smatrale da „krvoločna agresivnost jugo-armije na iz BiH na Republiku Hrvatsku“ će se preliti i na BiH te da „će ta okupatorska vojska napasti i hrvatski narod u BiH.“³⁷⁹ Poštujući legalno izabranu vlast u Sarajevu, predstavnici općina su odlučni da „ako na bilo koji način i na bilo kojem mjestu budemo napadnuti, uzvratit ćemo.“³⁸⁰ Nakon „plebiscita srpskog naroda“ u BiH u Bosanskoj Brodu je donešena odluka o osnivanju Hrvatske zajednice Bosanska Posavina zbog „neposredne ratne opasnosti i agresije na hrvatski narod.“³⁸¹ Predstavnicima hrvatskog naroda legalno izabrani na prvim višestranačkim izborima 1990. su na sjednici u Grudama donijeli odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna.³⁸²

Za sjedište HZ HB-a je određen Mostar, a osim Mostara u Zajednicu su ušle općine u kojima žive Hrvati, a to su: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf (Dobratići), Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Posušje, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i trebinjsko Ravno.³⁸³ HZ HB je utemeljena kao „politička, kulturna, gospodarstvena i područna cjelina“ i kao privremena organizacija u izvanrednim okolnostima.³⁸⁴ U temeljnim odredbama piše da će HZ HB „štovati demokratski izabranu vlast Republike Bosne i Hercegovine dok opstoji državna neovisnost Bosne i Hercegovine u odnosu na bivšu ili svaku buduću Jugoslaviju.“³⁸⁵ HZ HB i Hrvatska zajednica Posavine su obuhvaćali 90 posto hrvatskog pučanstva BiH.³⁸⁶ Za predsjednika HZ HB-a izabran je Mate Boban, a za dopredsjednike Božo Raić i Dario Kordić.³⁸⁷ Tajnik je postao Ignat Koštroman.³⁸⁸

---

³⁷⁸ „Prosvjed Predsjedništvu“, *Slobodna Dalmacija*, 23. listopada 1991., 21. autor T. R.

³⁷⁹ *Isto*, 21.

³⁸⁰ *Isto*, 21.

³⁸¹ LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018., 209.

³⁸² ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne I. Široki Brijeg*, 1997., 517.

³⁸³ „Hrvatska zajednica Herceg-Bosne“, *Slobodna Dalmacija*, 19. studeni 1991., 6. autor P. G.

³⁸⁴ BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006., 114.

³⁸⁵ ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne I. Široki Brijeg*, 1997., 517.

³⁸⁶ „Hrvatska zajednica Herceg-Bosne“, *Slobodna Dalmacija*, 19. studeni 1991., 6. autor P. G.

³⁸⁷ *Isto*, 6.

³⁸⁸ *Isto*, 6.

11. ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina u trenutku raspada Jugoslavije se našla na prekretnici. Tripartitna vlast nastala prvim višestranačkim izborima nije bila u mogućnosti riješiti probleme vezane uz raspad jugoslavenske države. Jugoslavenska vlast je medijski eksponirala sve incidente vezane uz Hrvate, ponekad hiperboliziranjem nastalih incidenata. Svaki incident vezan uz Hrvate se smatrao kao „nacionalistički“, a tu praksu je preuzela JNA i SDS BiH. Srbi su se u BiH do početka ratnih sukoba u Hrvatskoj prikazivali kao žrtve, referirajući se na Drugi svjetski rat.

S druge strane, početkom ratnih djelovanja JNA i pobunjenih Srba u Hrvatskoj, u BiH dolazi do svojatanja područja nastanjenih Hrvatima i Muslimanima u svrhu „regionalizacije“ i argumentiranjem „povijesnih“ granica Srbije. Tijekom 1991. godine, paralizirajući centralnu vlast u Sarajevu, Srbi se, uz pomoć JNA naoružavaju. Da bi prikrili vlastito naoružavanje, to je opravdavano zbog „naoružavanja“ Hrvata.

U Hercegovini optužbama za naoružavanjem Hrvata zapadne Hercegovine je prednjačio gradonačelnik Trebinja Božidar Vučurević. Muslimani su smatrali da će njihovom neutralnošću to biti samo sukob Hrvata i Srba te je čelnik SDA Alija Izetbegović svojim postupcima pokušavao „dobiti na vremenu“ za naoružavanje vlastitih stranačkih promuslimanskih postrojbi. Hrvati su nakon Pologa u Izetbegoviću vidjeli pravoga vođu, da bi kasnije Izetbegović pregovarao sa Srbima o budućnosti BiH bez znanja Hrvata. Prava kulminacija nepovjerenja i sagledavanja realnog stanja dovela je do stvaranja Hrvatske zajednice Hercegovine 18. studenoga 1991. koja je trebala omogućiti što lakše organiziranje samoobrane zbog sve opasnijih prijetnji JNA i napada na selo Ravno u istočnoj Hercegovini. Od početka 1991. pa do kraja se vidjelo sve veće razilaženje Hrvata i Muslimana, a poglavito Hrvata i Srba i Hrvata i Muslimana. Hrvati su od potpunog vjerovanja u centralnu vlast u Sarajevu i hrvatsko-muslimanski savez u zajedničkoj borbi za demokratizacijom BiH došli do samoorganiziranja u pogledu HZ HB.

12. POPIS LITERATURE

Objavljeni izvori

- Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis. *Balkan battlegrounds: a military history of the Yugoslav conflict, 1990-1995* Volume II.
- Državni zavod za statistiku RBiH. *Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.; Nacionalni sastav stanovništva*. Sarajevo: prosinac 1993.
- Enciklopedija Jugoslavije, II izdanje, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (Separat). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983.

Tisak

- *Slobodna Dalmacija*

Internetski izvori

- <https://www.britannica.com/biography/Franz-Ferdinand-Archduke-of-Austria-Este>
- <https://www.youtube.com/watch?v=uiA53dGcKaY>
- <https://www.youtube.com/watch?v=uiA53dGcKaY>

Članci

- MARIJAN, Davor. „Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990.-1992. godine“ *Časopis za suvremenu povijest*, 33 (2), 2001.
- MARIJAN, Davor. „Jugoslavenska narodna armija – važnija obilježja“, *Polemos*, vol. IX, br. 17, 2006.
- MRDULJAŠ, Saša. „Doprinos vladajućih bosansko-hercegovačkih stranaka izbijanju rata u Bosni i Hercegovini“. *Suvremene teme*, 4 (1), 2011.
- KULENOVIĆ, Tarik. „Pripreme za rat i početak rata u Bosni i Hercegovini 1992. godine“ *Polemos*, vol. I, br. 1, (809-112), 1998.
- LUČIĆ, Ivica. „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja.“ *Časopis za suvremenu povijest* 40 (1), 2008.

Knjige

- ABAZOVIĆ, Mirsad. *Kadrovski rat za BiH*. Sarajevo: Savez logoraša BiH; Centar za istraživanje i dokumentaciju Biblioteka „Svjedočanstva“, 1999.
- ARNAUTOVIĆ, Suad. *Izbori u Bosni i Hercegovini '90. – analiza izbornog procesa*. Sarajevo: Promocult, 1996.
- BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2005.
- BORAS, Franjo. *Bosansko-hercegovački kaos 1990.-1996*. Mostar: Matica hrvatska Mostar, 2006.
- BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: Slobodan Praljak, 2002.
- BOROGOVIĆ, Muhamed. *Rat u Bosni i Hercegovini: politički aspekti*. Zadar: Zadarska tiskara d.d., 2000.
- FILANDRA, Šaćir. *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće „Sajtarija“, 1998.
- LUČIĆ (Ivica), Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta-stranputicama bosanske i hercegovačke povijesti*. Zagreb: Hrvatska liječnička komora, Hrvatski institut za povijest, 2018.
- LUČIĆ, Ivo. *Selo moje Ravno: povijest stradanja Hrvata u Popovu*. Zagreb: Hrvatska hercegovačka zajednica „Herceg-Stjepan“, 1992.
- LUČIĆ, (Ivo) Ivica. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot Infinitus; Hrvatski institut za povijest, 2013.
- MARIJAN, Davor. *Hrvatska 1989.-1992. Stvaranje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2017.
- MARIJAN, Davor. *Rat Muslimana i Hrvata u BiH*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), 2018.
- MARIJAN, Davor. *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987.-1992*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga; Hrvatski institut za povijest, 2008.
- MATKOVIĆ, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije, drugo dopunjeno izdanje*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.
- PRLIĆ, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske republike Herceg-Bosne I*. Mostar-Zagreb: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2017.

- RADELIĆ, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991; od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest (HIP), Školska knjiga, 2006.
- ROTIM, Karlo. *Obrana Herceg-Bosne 1. Široki Brijeg*, 1997.
- ŠADINLIJA, Mesud. *Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine 1986 – 1992*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, 2013.
- TOMIĆ, Zoran. HERCEG, Nevenko. *Izbori u Bosni i Hercegovini: Drugo dopunjeno izdanje*. Mostar: Sveučilište u Mostaru; Centar za studije novinarstva, 1999.
- TUĐMAN, Miroslav. *Druga strana Rubikona: politička strategija Alije Izetbegovića*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada, 2017.